תנ״ך · אחרונים · חיד״א · חומת אנך · כתובים

חומת אנך על משלי

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חומת אנך על משלי

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חומת-אנך-על-משלי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 6
פרק ג 8
פרק ד 9
פרק ה 11
פרק ו 12
פרק ז 13
פרק ח 15
פרק ט 17
פרק י 19
פרק יא 20
פרק יב 23
פרק יג 24
פרק יד 25
פרק טו 26
פרק טז 28
פרק יז 30
פרק יח 31
פרק יט 32
פרק כ 33
פרק כא 35
פרק כב 36
פרק כג 38
פרק כד 39
פרק כה 40
פרק כו 42
פרק כז 43
פרק כח 44
פרק כט 45
פרק ל 46
פרק לא 48

פרק א

פסוק א

משלי שלמה בן דוד מלך ישראל. פירשו המפרשים דבראשית מאמר הודיע ברוה"ק דצריך לתת לב למשלים אלו תחת שלש אחד מי אמרם שלמה החכם שבחכמים וזאת שנית בן דוד שיש לו זכות אבות מאד ועוד בה שלישיה שהיה מלך ישראל העם בחר לו יה וזכות הרבים עזרו ומגינו. ורז"ל אמרו משלי מ"ם גדולה שהתענה מ' תעניות לזכות לחכמה. ואפשר דהתענה מ' תעניות כנגד מ' יום שנתנה תורה א"נ כנגד מ' מספר ד' יודין דבשם ע"ב שהוא בחכמה ועיין דבש לפי דף מ"א ואפשר לרמוז דבא להעיר מ' משלי גדולה שהתענה מ' תעניות לזכות לתורה. הגם שהיה שלמה שהיה חכם מקטנותו דכתיב יהיב חכמתא לחכימין. וגם היה בן דוד המפורסם בחסידות. וגם מלך ישראל שסגולת המלך לכוין אל האמת כמ"ש ז"ל. ועם כל זה התענה מ' תעניות לזכות לתורה ומזה ישא כמה ק"ו האדם להיות יגע בתורה לשמה. ועוד רמז שעיקר המוסר הוא הבנוי על פי התורה. אך מוסר על פי השכל לבד לא יועיל לבטל היצה"ר וכמ"ש בקונטריס לב דוד פרק ז' ושם רמזתי בפסוקים אלו ע"ש באורך. א"נ אפשר ונקדים מה שפירש הרב מהר"י חא'גיז בפסוק ויותר שהיה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם אזן וחקר ותקן משלים הרבה דהפסוק אינו מובן דמשמע דהגם דהיה חכם והיה ראוי שלא ילמדו ממנו עכ"ז למד דעת והדבר הוא להפך דהחכם הוא המלמד דעת ומי שאינו חכם אינו יכול ללמד ופירש הרב ז"ל במ"ש דאין הלכה כר"מ שלא ירדו לסוף דעתו מרוב חכמתו וז"ש ויותר שהיה קהלת חכם והיה ראוי שלא ילמדו ממנו כר"מ. עם כל זה שלמה המלך עליו השלום עוד למד דעת שאזן וחקר ותקן משלים וע"י המשלים למד דעת את העם עכ"ד ומעין דוגמא אמרו בבראשית רבא ע"פ צפנת פענח צפונות מופיע בדעת ומניח רוחות של בריות בהן ופירש הרב יפ"ת ז"ל מניח רוחן של בריות על ידי משלים באופן שמתישבין על הלב ע"ש וז"ש משלי מ"ם גדולה שהתענה מ' תעניות שלמה החכם בן דוד המופלא מלך ישראל וזכותא דרבים עמו וא"כ ס"ד דאין אדם יכול ללמוד ממנו ע"ד ר"מ לז"א דע כי ע"י המשלים הוא מלמד לכל א' כפי שכלו. יש שיוכלו לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה דבזה הוא מבין התורה וז"ש להבין אמרי בינה. ויש כת אחרת שאינה כראשונה רק יועילו לקחת מוסר השכל. ויש כת פחותה לתת לפתאים ערמה וכו' ומי שהוא חכם ישמע חכם ויוסף לקח וכו' וכל זה עצת שלמה לעשות משלים דעי"ז להבין משל ומליצה וכו' וזו חכמת שלמה ע"ה ללמד לכל לחכמים ולשאינם כל כך חכמים ולפתאים וכל זה על ידי משלים וכל אחד מבין כפי שעורו ולמד לפי מדרגתו:

פסוק ז

יראת ה' ראשית דעת חכמה ומוסר אווילים בזו. אפשר שהכונה דעיקר המוסר הוא הבנוי על פי התורה דסגולת התורה להנצל מיצה"ר ואז יועיל המוסר מאד וז"ש יראת ה' היא התורה ראשית דעת המוסר דאז עביד ומהני והאוילים סוברים דמוסר על פי השכל כמוסרי הפלוסופים סגי והם מבזים לצרף חכמה שהיא התורה עם המוסר והם סכלים כי מוסר בלי תורה אינו כלום דדוקא התורה מצלת מיצה"ר ובצרוף המוסר יתישב ויקבע בלבו לשמור ולעשות:

פסוק ח

שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך. אפשר במה שאמרו ז"ל דתורה שבכתב היא כנגד הקב"ה ותורה שבע"פ היא כנגד השכינה וזהו שאמר שמע בני מוסר אביך תורה שבכתב המתיחסת לאבינו שבשמי"ם. ואל תטוש תורה שבע"פ המתיחסת תורת אמך עי"ר וא"ם בישראל:

פסוק ט

כי לויית חן הם לראשך. כי כל א' מרמ"ח מ"ע סגולה לידבק בשכינה וז"ש כי לויית חן הם לראשך. וכל ל"ת הוא להפרישנו משס"ה כחות הטומאה שלא ישלטו עלינו כמ"ש הרב מ"ז בחס"ל עין יעקב נהר ט"ז. וזהו ענקים לגרגרותיך:

פסוק י

בני אם יפתוך חטאים אל תאבה. פירשו המפרשים שלא תאמר טענות לחטאים המפתים שאם תתן להם טענות במרמותם ותחבולותם ינצחוך לכן אתה לא תאמר להם אלא דיבור א' איני רוצה ובכל הטענות שיאמרו לך אל תשיב עפ"י דבריהם. אלא איני רוצה ולא עוד. וזהו אל תאבה:

פסוק טז

כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם. פירש הרב המאירי ז"ל כי רגליהם ירוצו לרעת עצמם והם ממהרים לשפוך דמם בעצמם מצד שיפלו בשחיתותם:

פסוק כב

עד מתי פתים וכו'. בצדקת התורה הקדושה כפיה תמכו פל"ך פתאים לצים כסילים להזהירם שישובו:

פסוק כד

יען קראתי ותמאנו. אפשר שבבטן אמו מלמדין אותו כל התורה ומשביעין אותו ואח"כ כשקורא בתורה ונביאים וקורא ק"ש בכל יום הרי הוא כשומע אזהרת התורה וגם

הרהורי תשובה שבאים לו הוא מהתורה וז"ש יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי שהבאתי עליכם יסורין מדה כנגד מדה מחטאתכם ואין מקשיב. ובפשיטות יש לומר יען קראתי ותמאנו שהרי שלמה דיבר ברוח הקודש שהתורה בראש הומיות תקרא וכו'. ואחר זה אם אינם שומעים שפיר קאמר יען קראתי ותמאנו:

פסוק לג

ושמע לי ישכן בטח. אפשר לרמוז כי שמע גימטריא קדוש דהשומע לתורה ומתקדש בתורה ובמצות ישכן בטח. ושאנן מפחד רעה שהוא גהינם אפילו לעבור דרך שם לילך לג"ע דכיון דהוא קדוש ינוח תכף בג"ע אל מקום הדש"ן דשן ורענן. וס"ת ושמע לי ישכן בטח בגימטריא חלק שיהיה בכלל כי חלק ה' עמו ושקט ושאנן:

פרק ב

פסוק א

בני אם תקח אמרי וכו'. אפשר דבא ללמד דעת דהרוצה לשוב בתשובה. וכן הרוצה לקבל עליו עול תורה. לא יעשה תכף דברים חמורים רק יהיה הכל בסדר נכון להתחיל מעט מעט הן בענין הלימוד הן בענין התשובה וכמ"ש רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה שיתנהג לאט לאט. וז"ש בני אם תקח אמרי כלומר מעת אשר עלה על לבך לשוב. תכף אתה במדרגת בני וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בה' תשובה פ"ז אמש היה זה מובדל מה' וכו' והיום הוא מודבק בשכינה וכו' ולז"א בני ודע כי טרם כל תקח אמרי וכו' פירוש שתקבל עליך עול תורה וז"ש תקח אמרי ועול מצות וז"ש ומצותי תצפון אתך. ואחר הקבלה בלב שלם. השתדל להקשיב לחכמה אזנך ללמוד תורה ואחר שתלמוד תטה לבך לתבונה להתבונן במה שלמדת. ואחר זה תעלה מעלה אחרת להדבק בתורה כי היא אמך וז"ש כי אם לבינה תקרא ודרשו רז"ל מלשון בן שקורא לאמו. ואחר כל זה תדקדק מאד בעבודה במצות ובתורה שמא יש איזה סיגים וז"ש אם תבקשנה ככסף דאחר שידעת שהוא כסף צריך לברר הסיגים וזה צריך דקדוק גדול ביתר שאת כגון אם יש איזה פניה או יוהרא א"נ ע"מ לקבל פרס וכיוצא מכמה ענינים וצריך דקדוק וחיפוש מחיפוש כמטמונים ואם כה תעשה אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא דרך מציאה אשר לא ידעת מקודם כי ה' יתן חכמה ולפניו נגלו תעלומות והבא ליטהר מסייעין אותו:

פסוק ז

יצפון לישרים תושיה וכו'. אפשר דישרים פירוש ענוים כמ"ש סוף פרק כיסוי הדם יכול יגיס דעתו ת"ל משרים ע"ש ופירש"י ז"ל. ובזה יומתק דהעניו מרכבה לשכינה כמשז"ל

ואמרו בזהר הקדוש ח"ג דף רצ"ז וישר דא צדק שהיא השכינה וא"ש דהענוים נקראים ישרים. ונודע דהענוים מכוונים אל האמת כמ"ש גבי בית הלל. וז"ש יצפון לישרים ענוים תושיה שמכוונים לאמת מגן להולכי תום דהתורה אגוני מגנא כמ"ש פ"ג דסוטה וכמ"ש במדרש על פסוק זה:

פסוק י

כי תבוא חכמה וכו' להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות וכו'. פירש בספר ארץ צבי דף י"ד שהיצה"ר מפתה לאדם שיחטא בכל מיני חטא וימלא תאותו ויהיה מוצלח בשני עולמות דבתר דמלי כריסיה זני בישי ישוב בתשובה מאהבה וזדונות נעשות לו כזכיות ומראה פנים כי זו עצה טובה לזכות בעה"ז ובעה"ב. אך הבל יפצה פיהו דהאומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה והוא ימות באין מוסר וזהו שאמר כי תבוא חכמה בלבך דבתלמוד תורה אז תבין החכמה שהעיקר הוא ודעת לנפשך ינעם דוקא מה שהוא טוב לנפשך מצוות ומעשים טובים דוקא זה ינעם. מזמה תשמור עליך להצילך מדרך רע דהיינו מאיש מדבר תהפוכות שיאמר אליך שתעבור עבירות ועל ידי התשובה זדונות נהפכים לזכיות העוזבים ארחות יושר לעבוד ה' בדרך ישר ללכת בדרכי חשך שרוצה ללכת אל ה' בדרכי חשך לעבור עבירות ולהפכם לזכיות ע"י התשובה השמחים לעשות רע כי העובר עבירה כמו צער בנפשו ומלא חרטות ונעצב אל לבו אבל אלו שמחים לעשות רע בטענה שעושים תשובה ויהפכו לזכיות. וז"ש יגילו בתהפוכות רע. אבל דע כי כל זה שקר דאין מספיקין בידו לעשות תשובה וז"ש כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים ולכן אנכי מצוך למען תלך בדרך טובים וכו' עכ"ד. ואפשר במ"ש בזהר הקדוש פרשת וירא דף קי"א דהמשילו בענין יצה"ר לכת לסטים וכו' ופירש אחד שיודע לפתות ונעשה כעבד ומוליכו בדרך שהלסטים שם והוא הראשון להורגו זהת"ד בקצור נמרץ וז"ש כי תבא חכמה בלבך שהגעת לפרשת דרכים שאמרו פ"ג דסוטה זה ת"ח שהגיע להוראה שניצול מכלם. ודעת לנפשך ינעם רבותא קמ"ל דהגם שהתורה היא כנגד הרוח ומתקן הרוח עכ"ז התורה מועילה גם לנפש וז"ש ודעת לנפש"ך ינעם אף לחלק הנפש כמ"ש רבינו האר"י ז"ל ואז מזימה תשמור עליך דתורה אגוני מגנא ואצולי מצלא. וכי תימא התינח בעידנא דעסיק בה לזה אומר ותבונה תנצרכה דלא אפשר בלי הרהור תורה כמ"ש התוספות. להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות כמו הלסטים שמשרת אותם ומוליכם בדרך רע ומדבר תהפוכות הפך מה שרוצה לעשות להוליכו אל הלסטים להורגו והוא מן הכת העוזבים ארחות יושר וכו' וההולך בדרך הזה כל באיה לא

ישובון והתורה מצילך מזה ומדריכך בדרך ישר. למען תלך בדרך טובים לפנים משורת הדין ואז ודאי לא תכשל וארחות צדיקים תשמור כמ"ש הראשונים ז"ל:

פרק ג

פסוק ו

בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך. פירש רבינו האר"י ז"ל במ"ש בזה"ק דדרך הוא דרך פתוח לכל וארח הוא דרך נעלם וז"ש בכל דרכיך כל הדברים גלוים וידועים אתה מעצמך דעהו שתעשה כל דבר על פי התורה. וכיון שהקב"ה רואה שבכל הדברים אתה מכוין לעשות לו נ"ר לכן הוא יישר ארחתיך הדברים שהם נעלמים ממך הוא יאיר עיניך וישמרך ללכת גם בהם ביושר עכ"ד ואפשר לרמוז שרמז שהכל יהיה ליחד קבה"ו וזה רמז בכל דרכיך דע לשון והאדם ידע ה"ו קבה"ו. וכמ"ש וכל מעשי"ך אפילו במעשים שלך לצורכך כגון אכילה ושתיה וכיוצא יהיו לש"ם שמי"ם וכמ"ש בש"ע א"ח סימן רל"א וז"ש בכל דרכיך אפילו שהם לצורכך ד"ע ה"ו:

פסוק יא

מוסר ה' בני אל תמאס וכו'. הראשונים פירשו דיש שני מיני יסורין האחד שהם לכפר חטאתיו ואלו נקראים מוסר. ויש יסורין של אהבה להרבות שכר ואלו נקראים תוכחת שהם להוכיח צדקתו בפמליא של מעלה וז"ש מוסר שהם לכפר והוא בחסד עליון לנקות נפשו ולכך אמר מוסר ה' מדת רחמים בני אל תמאס כי אתה חייב בחטאתיך. וגם יסורין של אהבה הנקראים תוכחת אל תקוץ כי את אשר יאהב ה' יוכיח להרבות שכרו:

פסוק יג

אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה וכו'. אפשר במה שסופר שמר"ן הקדוש ז"ל הוקשה לו בבית מדרשו לשון הרמב"ם קשה מאד והיו כמה ימים ולא מצאו ישוב. ולילה א' באשמורת מר"ן הקדוש היה מעיין הרבה ובא לדעתו ישוב נכון ושמח הרבה ולמחר בישיבה אמר אמש זיכני ה' ואמרתי ישוב לדברי הרמב"ם. נענה ת"ח רך בשנים ואמר אם יתן לי רשות אומר אני מה שעיינתי ואמר הרשות נתונה ואמר לו הת"ח הדרך כמות שהוא אמר לו מר"ן ברוך אתה לשמים שזה הדרך שאמרתי והוא האמת ושמחו כל השומעים אך מר"ן ז"ל נצטער שכל מה שטרח הוא ז"ל. אותו הת"ח אמרו בנקל. ואמר לו המגיד אל תצטער שאתה זכית לטרוח מאד ועי"ז כיונת אל האמת ועד אותו היום לא היה שום חכם שעמד בסוד דברי הרמב"ם ז"ל אך אחר שטרחת והוצאת לאור הענין עתה כל חכם יכול להבינו וכיון שהיית נושא ונותן וחוזר על הדרך שאמרת. הת"ח ההוא

הוא חריף וקלטו מן האויר. ואפשר שזה רמז אשרי אדם מצא חכמה שהוא לא טרח רק מצא חכמה שטרח אחר ומצא בדרך מציאה וקלטו מן האויר ונאמר בו אשרי שזהו זכות גם כן. אבל העיקר הוא ואדם יפיק תבונה שהוא הראשון להוציא הענין לאור וזהו יפיק תבונה יפיק דייקא כי הוא המוציא ובא לו על ידי טורח. א"נ דאחר שכבר הראשון מצא חכמה בא רעהו ויפיק תבונה חידוש נוסף על החכמה של הראשון כמו שהאחרונים מוסיפין תמיד ציצים ופרחים על דברי הראשונים כי טוב סחרה מסחר כסף כי בסחורה אפשר שיטרח ולא ימצא ריוח אבל בתורה מי שקורא לשמה תמיד ימצא כפתור ופרח. א"נ מיירי בחכם ומחזיק בידו שילמוד וז"ש אשרי אדם מצא חכמה הת"ח ואדם העשיר שנותן לו מעות ללמוד וזהו ואדם העשיר יפיק תבונה שע"י מעותיו החכם יפיק תבונה וזה דוקא מועיל לתת מעות כדי שילמוד אבל מה שכבר למד אם יתן איש את כל הון ביתו כמ"ש בש"ס על הלל ושבנא וזהו דוקא יפיק תבונה כי טוב סחרה וכו' ואדרבא הכא צריך דבר שלא בא לעולם הפך הסחורה ובכמה פנים היא העולה על הסחורה:

פרק ד

פסוק ב

כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אפשר דדרך העולם דאדם שקונה חפץ במעותיו יכול לאבד אותו חפץ ולזלזל בו כי כספו הוא. והוא רשאי לעשות בו כרצונו. אך אם אדם גדול יתן לו במתנה חפץ צריך לשמור החפץ ולא לאבדו ולזלזל בו לכבוד הנותן. וזהו אפילו אם אין החפץ שוה כ"כ מ"מ שלא לזלזל בנותן צריך שישמור החפץ ושיהיה נקי ומהודר. וכ"ש אם החפץ מצד עצמו נחמד וטוב. וז"ש כי לקח טוב שהוא טוב ויהללוהו בשערים. וק"ו דנתתי במתנה לכם אני. ולכן מחמת שתים כהלכתן אחת שהוא לקח טוב מצד עצמו. והשנית שאני נתתיו במתנה ולכבודי תורתי אל תעזובו. א"נ במשז"ל דבתחילה נקראת תורת ה' ואח"כ שיגע בה הרבה נקראת תורתו. וז"ש כי לקח טוב נתתי לכם שתקרא על שמכם וזהו נתתי במתנה. ואפילו בתחילת הלמוד שנקראת תורת ה' וז"ש תורתי אל תעזובו ותדבקו בה מאד:

פסוק יד

בארח רשעים אל תבא ואל תאשר בדרך רעים וכו'. אפשר במ"ש בנזיר דף כ"ג ובשאר דוכתי דעבירה לשמה ומצוה שלא לשמה שוים. וכתב הרב מהרימ"ט ז"ל משם רבו דבב"ר אמרו והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים ואיני יודע באיזה מהם הוא חפץ כשהוא אומר וירא אלהים את

האור כי טוב הוי אומר דבמעשיהם של צדיקים הוא חפץ והכונה מעשיהם של רשעים אבל הוא עבירה לשמה ומעשיהם של צדיקים שלא לשמה ושפיר קאמר ואיני יודע דיש להסתפק ובש"ס מסיק דעבירה לשמה כמצוה שלא לשמה אך האי תנא סבר דמצוה שלא לשמה עדיף משום סיפא דמצוה גוררת מצוה זהת"ד וז"ש בארח רשעים וכו' הכונה להתרחק מעבירה לשמה והיינו דקאמר בארח רשעים אל תבא כלומר עבירה לשמה דהוא ארח רשעים דהוא עבירה גם שאין כונתך להרע אלא לשמה עם כל זה אל תבא. ואל תאשר בדרך רעים לא תבקש להיות מאושר בדרך רעים לעשות עבירה לשמה ודייק לומר אל תאשר דמיירי בעבירה לשמה שאינו חיוב רק בדרך אושר בזה אני אומר אל תבא לאפוקי אם הוא הכרח להצלת נפשות אז חייב לעשות עבירה לשמה כיעל ודכוותה. אמנם לא מיירי אלא באושר. ונתן טעם כי לא ישנו אם לא ירעו הרשעים מסיבה כי לחמו כבר לחם רשע ועבירה גוררת עבירה. וגם אתה אף שעבירה לשמה היא עתה יש לחוש דעבירה גוררת עבירה משא"כ במצוה שלא לשמה הגם דעתה שלא לשמה וז"ש וארח צדיקים ארח דייקא מ"מ הולך ואור ומצוה גוררת מצוה:

פסוק כב

כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא. אפשר דרך רמז ואסמכתא דעל ידי הלימוד מבררים ניצוצי הקדושה שנטמעו בסט"א ועל ידי עסק התורה ניצולים מהיצה"ר ומקיימי המצות כתקנן ובזה מתקיימים הבנים דכתיב ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. ומדה טובה מרובה ממדת פורענות ודאי דעל ידי עסק התורה ישמח בבניו ויהיה אב שמח בכל. וז"ש כי חיים הם למוצאיהם דעל ידי עסק התורה מוציא לאור ניצוצות הקדושה וז"ש למוצאיהם. ובזה ולכל בשרו מרפא הם בניו על דרך שפירש רש"י ז"ל בקהלת לחטיא את בשרך בשרך הם הבנים ע"ש. וה"ק כי בהיותו שוקד בתלמוד תורה ימצא חיים ולכל בשרו הם בניו מרפא שיהיו חיים וקיימים ולא תאונה אליהם רעה ובתנאי מכל משמר נצור לבך כי העיקר תלוי בלב. גם ברית הלשון הוא עיקר גדול הסר ממך עקשות פה וכו' ונוסף עוד ברית העינים עיניך לנכח יביטו כי ה' כביכול רואה כל מעשיך ותחשוב כאלו כביכול נגדך כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד וז"ש עיניך לנכח יביטו:

פסוק כו

פלס מעגל רגלך וכו'. שישקול כל מדותיו שיהיו בדרך אמצעי כמ"ש הרמב"ם ז"ל כי זהו הדרך אשר בחר ה' וז"ש וכל דרכיך יכונו אל תט ימין ושמאל וכו':

פרק ה

פסוק טו

שתה מים מבורך וכו'. אפשר דבתחילת לימוד אמר שתה מים מבורך שאתה דולה מים הזהר להזדרז ולהתעסק להשכיל להטיב. וכשנתחכמת שאתה בגדר ת"ח המחדש בטובו שקלא וטריא וציצים ופרחים אז שתה נוזלים מתוך בארך שנובע והשתדל לחדש תמיד יפוצו מעיינותיך וכו' ודע דעבירה אינה מכבה תורה וז"ש יהיו לך לבדך ואין לזרים הסט"א אתך דאין להם רשות ליגע בתורה כמ"ש בש"ס:

פסוק יט

אילת אהבים וכו'. אילת גימטריא אמת כי היא תורת אמת ורמז בזה כי העוסק בתורה מיחד קב"ה שנקרא אמת ושכינתיה אילת. ואמר דדיה ירווך בכל עת כי אינה כשאר תאוות גופניות שאדם קץ בהם אבל התורה הקדושה פקודי ה' ישרים משמחי לב ותמיד כשמתעסק מוצא טעם כמו שאז"ל וז"ש ובאהבתה תשגה תתעסק תמיד. א"נ דדיה ירווך בכל עת כדעת רב יוסף דבין בעדנא דעסיק בין דלא עסיק מגנא ומצלא וז"ש בכל עת דייקא והיינו אם תלמוד לשמה וז"ש באהבתה תשגה תמיד וכמ"ש בילקוט כ"י דשאני דואג ואחיתופל דלא עסקי לשמה והרב המאירי ז"ל פירש תשגה תשתעשע וא"ש דתאוות גופניות שבע וקץ בהם אבל התורה תמיד עריבה ומתוקה ותהיה שעשועים:

פסוק כ

ולמה תשגה בני בזרה וכו'. אפשר לומר בהקדים דיש סברא במפרשים דבתחילה אדם חוטא במזיד ומזה בא לחטוא בשוגג ויש סברא דבתחילה אדם חוטא בשוגג ואח"כ בא למזיד ויש סברא דפעמים קדם מזיד ולפעמים קדם שוגג. והנה אם חטא במזיד ומזה בא לשוגג חייב אף על השוגג דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב. אך אם חטא בשוגג ואח"כ בא למזיד דעבירה גוררת עבירה יש להקל קצת דלא היה פשיעה בתחילה. והנה אמר דדיה ירווך בכל עת ובאהבתה תשגה תמיד ופירש"י ז"ל בעבור אהבתה תהי שוגג בשאר עסקיך. ויש לפרש קצת באופן אחר כי הכל בתורה עצמה שמעסק התורה ברצון ממילא ימשך לשגות בה בבלי דעת נושא משך חכמה ומזה יש להוליד כי מדבר הנעשה ברצון ימשך לעשות שוגג כמעשהו ממנו. וכן לדבר עבירה אפשר מזיד ואח"כ שוגג. ולזה אמר ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חיק נכריה ר"ל שתסבור שצריך שיהא שוגג בתחילה ואח"כ מזיד ובזה תטעה שלא יהיה עונש כי היה שוגג בתחילה. אין זה אמת ד(ה)משכחת לה גם כן מזיד ואח"כ שוגג והקב"ה יודע הכל ונכח ה' דרכי איש וכו'.

והרשע עונותיו ילכדונו דלפעמים מזיד ואח"כ שוגג או אינו תלוי זה בזה ופעמים מזיד לבדו והוא חייב הן על המזיד והן אם נמשך שוגג אחר המזיד דתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב. והרשע בחבלי חטאתו יתמך שסובר דאין מזיד אם לא קדם שוגג וא"כ הוא פטור. ועל כן הוא ימות באין מוסר דאינו חוזר בתשובה:

פרק ו

פסוק ו

לך אל נמלה עצל וכו'. אפשר דבהיות ענין הנמלה לצבור מה שאינו צורך לה ולטרוח מאד במה שלא יהיה לה לז"א ראה דרכיה לענין הזריזות וחכם להזדרז בתורה ובמצות לא בעניני העולם וז"ש וחכם. ובש"ס בחולין דף נ"ז ובדברים רבה ריש פרשת שופטים למדו איזה ענינים מהנמלה ע"ש:

פסוק ט

עד מתי עצל תשכב וכו'. הראשונים פירשו עד מתי עצל תשכב כי הן בעון מוציאין הלילה בדברים שאינם הגונים ובשחוק ואח"כ ישנים ועי"ז נמשכים בצי"ר של פגעים וכמה חטאים א' ביטול תורה. ב' דברים אסורים. ג' מבטלים ק"ש בזמנה ותפלה ביחיד. ד' מבטלים קדיש. ה' ברכו. ו' קדושה. ז' מתפללים בלבוש שאינו דרך כבוד. ואפילו אם היו חטאים קלים בהתמיד עשייתם נעשו כעבות העגלה ועל הכל שסוברים שלא חטאו. וז"ש עד מתי עצל תשכב בתחילת הלילה. ואם תאמר מה איכפת לך לז"א מתי תקום משנתך שתאחר לקום ותבא לידי כמה חטאים. ועוד פירשו דלפעמים יתעורר האדם ונופל עליו העצלות והוא ער פשט לו את הרגל ומהפך עצמו לצדדין וכיוצא מפרקי נמוסי העצלות וז"ש עד מתי עצל תשכב שכבר נתעוררת ואתה שוכב לא ישן. מתי תקום משנתך תכף כשנתעוררת:

פסוק כב

בהתהלכך תנחה אותך. יש לדקדק דהול"ל בלכתך או בדרך תנחה אותך ואפשר דר"ל דמשעה שחשב לילך בדרך היא תנחה אותך שתבחר בדרך הטוב וז"ש בהתהלכך. בשכבך כשתישן ותעלה הנשמה למעלה שיש נגדה כמה מזיקין כמ"ש רבינו מהרח"ו ז"ל תשמור עליך והקיצות אם זכית לדעת איזה חידוש בתורה בשמים היא תשיחך בבקר שתזכור:

פסוק כו

כי בעד אשה זונה וכו'. אפשר במ"ש הרב המופלא עיר וקדיש כמהר"ר חיים ן' עטר ז"ל בספר אור החיים פרשת שלח שחקרו חכמי האמת כי הנה יש עוף ניזון בלי מזון רק באות נפשה שאפה רוח וברוח מתקיים ומדוע לא עשה ה' ככה לעם סגולתו רוח אחד להם לזונם ולכלכלם ואז היה לב ישראל פנוי לעבודתו כי רוב חטאות הצבור והיחיד נמשכים מצורך האכילה ועל פת לחם יפשע גבר וכל עמל האדם לפיהו. ורוח חכמים נוחה דבחטא אדה"ר נטמעו ניצוצי הקדושה בדומם וצומח וחי ועל ידי הזריעה וחרישה וקצירה ולברר החטים אחר כמה יגיעות וכמה מלאכות עד שיהיה לחם ועל ידי האכילה מתבררים ניצוצי הקדושה שהפסולת נפרד ונצוצי הקדושה נעשים מגוף האדם זהת"ד וז"ש כי בעד אשה זונה הסט"א הוצרכנו עד ככר לחם שעשקה ניצוצי הקדושה ולברר צריך לזרוע ולקצור וכו' וכמה מלאכות עד שיעשה לחם. וכי תימא מה נרויח בזה לזה אמר ואשת איש נפש יקרה תצוד ר"ל אשת איש שהיא הנשמה היא המבררת נפש יקרה וניצוצי הקדושה אשר בלחם ולזה הוצרכנו לאכול לחם ולטרוח כל הטרחות וכמה הרפתקי דעדו והכל לצורך הבירור איש לפי אכלו לקטו וכפי מדרגתו:

פרק ז

פסוק א

בני שמור אמרי. היא התורה דתלמוד גדול שמביא לידי מעשה ומצותי תצפון אתך ע"י הלימוד והעיקר המעשה וז"ש שמור מצותי וחיה. אלא שהתלמוד מביא לידי מעשה ולכן תורתי כאישון עיניך קשרם על אצבעותיך המצות כתבם על לוח לבך דברי תורה. מפרשים. ואפשר לרמוז שהכונה שמור אמרי שיהיה בצנעא כל מה שיכול בעסק התורה ובזה ירויח שיהיה לשמה ולא ישלוט עין הרע. ומצותי תצפון אתך שגם במעשה המצות ישתדל בזה להסתיר מעשיו. שמור מצותי וחיה תמתין לקיים המצות ובזה יעלה עליך כאלו קיימתם וחיה שישלמו אבריך. ויש לרמוז שיכוין ליחדא קבה"ו וזה רמז וחיה וי"ו ת"ת חי יסוד ה' אחרונה מלכות ומשם ימשך לך חיים גם ר"ת שמור מצותי וחיה שמו שיעשה לכבוד שמו וס"ת גימטריא גבורה עם הכולל שיכוין למתק הגבורות בהמשכת החסדים:

פסוק ד

אמור לחכמה אחותי את וכו'. אפשר ונקדים מה שפירש הרב עיר וקדיש הרמ"ז ז"ל בפסוק ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. והנה פרעה אמר ליוסף הצדיק אין

נבון וחכם כמוך והקדים נבון לחכם. והענין כי הגוים אין להם תורה וספר חכמה רק שחוקרים בענין הטבע וכיוצא ומישבים ומאותם החקירות עיוניות פלוסופיות מחברים ספרים וז"ש נבון וחכם שהסדר הוא להתבונן בחקירות ואח"כ מזה נעשה ספר חכמה ולכך הקדים נבון לחכם אבל ישראל ה' נתן לנו התורה והיא החכמה ואחר כך מתעסקים בה במדות שהתורה נדרשת ומתבוננים בה וז"ש ואמרו חכם ונבון הגוי הגדול הזה שהם נשתנו למעליותא שהם חכם שיש להם ספר החכמה היא התורה ונבון שמבינים בה אח"כ משא"כ הגוים זהת"ד ואפשר שז"ש אמור לחכמה שהיא תורה שבכתב ובע"פ אחותי את ידידות נפשי וחמדת לבי ובה תהגה. וכשתתבונן בה להבין עומקה ורומה לזאת הבינה תקרא שר"ה קרוב"ה כי אינה בסוג החכמה שנתנה מה' תורה שבכתב ובע"פ כי היא נובעת מבארה של תורה הקרוב"ה אליו. ועוד אפשר לומר כי הנה התורה נמשלה לאשה כדכתיב מורשה ואמרו רז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורסה והחכם יקרא בעל תורה. ואפשר זה רמז הגם שנראה בעיניך כי גדול אתה בתורה לא תסבור כי אתה בסוג בעל והתורה אשה. לא כי תמיד תחשוב כי עדיין לא הגעת לעומקה ולכן אמור לחכמה אחותי את לענין אהבה וחיבה אך לא כאשה דעדיין חסר לך הרבה. ואפשר שזה רמז מאורסה לענין חיבה ואהבה כארוסה אך לא כאשה. וכן כשתתבונן בשקלא וטריא לא תסבור שבאת עד תכונתה אלא מודע לבינה תקרא כי קרו"ב הוא ואכתי פשו כמה חלקים וצדדים להבין דברים על בוריין:

פסוק ז

וארא בפתאים. אפשר לרמוז פ"ת גימטריא ל"י והאותיות הנשארות גימטריא טמ"א עם הכולל. נער חסר לב אם מתיבת נער תחסר לב ישאר חפר כמ"ש בור כרה ויחפרהו:

פסוק י

והנה אשה לקראתו שית זונה. אפשר לרמוז דבמקום לנחול ש"י עולמות ות' עלמין דכסופין כמ"ש במדרש הנעלם נעשה שי"ת ובמקום חיים נהפך גימטריא זונ"ה:

פסוק כד

ועתה בנים. אפשר לרמוז ועתה שיעשו תשובה כמשז"ל ע"פ ועתה ישראל אין ועתה אלא תשובה ותהיה תשובה עליונה וזה רמז בנים בן רומז למלכות ה' תתאה י"ם גימטריא ן' רמז לה' עילאה ן' ש"ב:

פרק ח

פסוק ו

שמעו כי נגידים אדבר. י"מ נגידים מלשון ניגוד כלומר ניגוד לתאוות ולחומר אדבר בלשון שבו דטלנ"ת ומפתח שפתי כנגד בומ"ף שהם בשפתים אמת יהגה חיכי נגד גיכ"ק שהם בחיך בצדק כל אמרי פי לכלול אחה"ע זשסר"ץ שהפה סוגר על כלם עכ"ד. ואפשר לרמוז ומפתח שפתי משרים להיות ענוים כמ"ש פרק כסוי הדם ע"פ משרים תשפטו ע"ש ובפירוש רש"י ז"ל כי הכל תלוי בענוה וכמ"ש אח"כ יראת ה' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע. וכבר כתבנו בכמה מקומות כי הענוה היא העיקר לתורה ולמצות לנפש ולגוף כי הוא מרכבה לשכינה ואין הסט"א שולט בו וכאלו הקריב כל הקרבנות ומבטלת גזרות רעות ותפלתו נשמעת ונקל לו לעשות תשובה ויכול לכוף יצה"ר ושם י"ה בעזרו וכהנה רבות כמ"ש במקומו מרז"ל. ולכן אמר ומפתח שפתי משרים כי הוא פתח טוב לשמוע ולקיים:

פסוק יד

לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה. פירשו ז"ל דהתורה נקראת תושיה שמתשת כחו של אדם וכל קבל דנא אמרו גבור בתורה וכיוצא והתירוץ לזה דכשהוא תלמיד בפני רבו אז היא תושיה וכשנעשה חכם לחדש בתורה ומורה הוראות אז הוא גבורה וז"ש לי עצה כשהוא תלמיד ולמד מן הרב וזהו לי עצה שהוא מקבל מהרב כמו מקבל עצה מהגדול אז היא תושיה. וכשהוא חכם דיש לו בינה אז היא גבורה עכ"ד ואפשר לומר בסגנון אחר דהתורה זאת אומרת לי עצה ותושיה אם הת"ח כשעוסק בתורה הוא בענוה כמו שמקבל עצה ותושיה שמקבל להיות תש כח בעסק התורה. אז אני בינה מלמדו שיבין ונותנת לו גבורה:

פסוק יז

אני אהבי אהב וכו'. זאת לפנים אמרתי אני בעניי דרך צחות דיש לחקור דהאשה החומרית חייבת לכבד לבעלה כמלך ולשרת אותו כמ"ש הרמב"ם פט"ו דאשות והתורה נמשלה לאשה כמ"ש מורשה מאורסה והיא אשת החכם והוא נקרא בעל תורה ומדוע התורה אינה עושה מעין נשים וצריך שבעלה ימית עצמו עליה ויהיה כל ימיו משועבד לה ואמרו בירושלמי פ"ט דברכות אם יום תעזבני ימים אעזבך ומדוע אשת חיל התורה לא תתנהג עם בעלה החכם כדין האשה החומרית ושלש תשובות בדבר אחת היא דהאשה החומרית זה בעלה והוא באחד דאתתא לגבי תרי לא חזיא ולכן חייבת לשרתו

ולפייסו דאין בלעדו משא"כ האשה הרוחנית התורה הקדושה רבו כמו רבו בעליה לכן כל א' מחויב להשתעבד לה ולפייסה. וזאת שנית כי הבעל חייב לאשתו חומרית שאר כסות ועונה ותחת שלש משועבדת לו בכל. משא"כ אשת חיל התורה רוחנית אינו חייב כי אם בעונתה לקבוע עתים לתורה. אך שאר וכסות אדרבא היא נותנת לו וממרחק תביא לחמה ולכן משועבד לאשתו רוחנית כי היא הנותנת שאר וכסות שתים כהלכתן והוא באחד. ועוד בה שלשיה כי לא כל ת"ח התורה היא אשתו אלא היא מאורסה עד שיהיה שלם בפרד"ס אז התורה תגלה לו סתריה רזי דרזין ואז יקרא בעל תורה. וז"ש אני אהבי אהב אני איני כחומרית שמחוייבת לבקש אהבת בעלה ולפייסו אלא אני אהבי אהב למי שאוהב אותי אני אוהב ובזה רמזה שיש לה בעלים הרבה ואינה כחומרית שאין לה אלא אחד:

ומשחרי ימצאונני. כלומר שתי מציאות ועתה אני מאורסה ולאחר זמן רב מציאה אחרת שיהיה ראוי בעל גמור ואז אגלה סתרי רזי דרזין. והרי רמזה שתי תשובות ועוד ג' עושר וכבוד אתי שאר וכסות אני נותנת הון עתק בעה"ב וצדקה פירות בעה"ז. ולכן כדין אני עושה שהוא ישתעבד לי ואז אני אהבי אהב:

פסוק כא

להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. פירש הרב כוס הישועות ז"ל דתרי"ג מצות דאוריתא וז' דרבנן הם תר"ך ונשי ת"ח פלגן בהדייהו ולוקחות ש"י עולמות חצי תר"ך וה' ברחמיו נותן לצדיק מתנה ש"י עולמות תמורת מה שלקחה אשתו. ואמרו בש"ס דהאשה עשויה כאוצר קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל הולד. וז"ש להנחיל אוהבי יש וכי תימא מאי יש הא תר"ך הם ועוד מהו להנחיל והלא שלו הם לז"א ואוצרותיהם אמלא ר"ל נשיהם דהם אוצר אמלא דפלגן בהדייהו והיינו רבותא דאני מנחילם ש"י תחת מ"ה שלקחו נשיהם:

פסוק לד

אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי וכו'. אפשר לרמוז ונקדים מ"ש המקובלים דאדם הראשון חטא ופגם בשתי דלתי"ן ד' דשדי ד' דאדני וצריך לכוין לתקנם בשמע ותפילין. וגם במשנה שדי והלכה אדני וז"ש אשרי אדם השם נגד עיניו פגם אדה"ר שומע לי לשקוד על דלתות"י לתקן שתי דלתי"ן במשנה שדי והלכה אדני יום יום כדעת התוספות פ"ק דקדושין דצריך לשלש בכל יום ולא כמ"ש רש"י ז"ל שני ימים בשבוע מקרא וכו' וזהו יום יום:

לשמור מזוזות פתחי. דבמזוזה שם שדי. כי מוצאי מי שמחדש חידוש בתורה והוא כמציאה כי הן בעון ניצוצי התורה בסט"א. מצא חיים כי הוא הוציא ניצוץ קדוש שהיה במות סט"א והוציאו לאור ויחי כן מצא חיים לעצמו. וחוטאי שנמנע ללמוד חומס נפשו דלא יזכה לחידוש תורה השייך לנפשו. כל משנאי שאינם עוסקים בתורה אהבו מות הסט"א שמניחים שם ניצוצי התורה והם חיות הסט"א ונמצא שאוהבים הסט"א ח"ו ה' יצילנו:

פרק ט

פסוק א

חכמות בנתה ביתה וכו' טבחה טבחה וכו'. רז"ל דרשו במדרש על אסתר המלכה דהשתדלה שישתכר המן ביותר והיתה נותנת לו גם הכוס שמוזגין לה וכתב הרב עיר וקדיש הרשב"א הלוי ז"ל בספר הנחמד מנות הלוי דף ר"ט על המדרש הזה דלהיותו שכור כשאמרה אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה אשתקיל מילוליה ולא דיבר שום דיבור ונפל על המטה ע"ש ואפשר לרמוז בפסוקים אלו לפי מדרש רז"ל חכמות בנתה ביתה רמז לאסתר שהיה לה חכמה בסוד שם המפורש להפריד חלק הרע שבה שיהיה עם אחשורוש ואפשר לרמוז חכמות על חכמת מרדכי שלימדה וחכמתה שקבלה והבינה גם חכמות בנתה עם ד' אותיות של בנתה גימטריא מרדכי אסתר ועל ידי זה לא נטמאה וכמו שרמוז ברעיא מהימנא ומפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל ועי"ז יכולה לישב עם מרדכי וזהו חכמות של מרדכי ואסתר על כן בנתה ביתה להיות עם מרדכי ול"ק קושית התוספות פ"ק דמגילה שצריך הבחנה. ואסתר השתדלה שיקבלו תורה שבע"פ שהי"ל מודעא שבה יש להבין ז' ספרים וז"ש חצבה רמז לתורה שבע"פ שצריך דקדוק לחצוב עומק עמודיה ז' ספרים. טבחה טבחה שעשתה משתה להמן כדי שישראל יתיאשו ממנה וישובו כמ"ש בש"ס. והיא כיונה להורגו וז"ש טבחה טבחה. מסכה יינה שהכוס שלה היתה נותנת להמן. אף ערכה שלחנה שקבעו משתה ושמחה לדורות לזכר שהכל היה ע"י משתה כמ"ש אני עני בדרושים בס"ד:

פסוק ה

לכו לחמו בלחמי. אפשר דבענין המאכל גופני צריך להתנהג בסדר נכון שאם יאכל אכילה גסה יזיק לו. וכן בתלמוד תורה שהוא המאכל הרוחני אם ירבה תורה ומבטל מצות ותפלה וק"ש חובל ומזיק וכשם שהמאכל גופני צריך דאיכות המזון יהיה טוב לא מלוחים ולא מידי דקשה לעיכול ומאכלים גסים כן איכות הלימוד יהיה טוב שאם

יכוין ליוהרא ולפניות העה"ז ולא לשם שמים הם מזיקים הנפש. וז"ש לכו לחמו לכו התיעצו כמ"ש רז"ל וילך איש שהלך בעצת בתו והיינו לכו לחמו התיעצו בלחם הגופני דצריך עת ואופן וכמות ואיכות ואז תנו עיניכם בלחמי הרוחני שהיא התורה להתנהג על דרך זה. ושתו שתיה גופנית ומינה תתבוננו ביין מסכתי שצריך למזוג השתיה שתהיה באופן וזמן וכמות ואיכות כן יהיה החפץ ללמוד בכבשי דרחמנא שאל ימהר ואל ירבה להעמיק פן ח"ו יכשל. א"נ אפשר במ"ש רז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין דע"י התורה יכול ללחום עם היצה"ר דהתורה מגנא ומצלא וז"ש לכו התיעצו לחמו מלחמה עם היצה"ר בכח התורה וז"ש בלחמי שהיא התורה:

פסוק ח

אל תוכח לץ פן ישנאך וכו'. אפשר לומר במ"ש הריב"ש ז"ל בתשובה סימן תל"א וז"ל מה ששאלת מאי איכא בין לשון הוכחה ולשון תוכחה. הוכחה הוא כשיש מחלוקת בדבר בין שנים ובא הג' והכריע ביניהם וכו' ותוכחה הוא מי שמוכיח לחבירו על מעשיו וכו' ע"ש וז"ש אל תוכח לץ בדרך תוכחה לומר שעשה מעשים רעים ואתה מוכיחו שאם אתה עושה כן ישנאך רק יהיו דבריך בדרך הוכחה כלומר מעשה זה שעשית יש צדדין לכאן ולכאן כי יש כף זכות לטעון כך אבל חדל לך מזה כי אין הכל יודעים זכותך ואני מכריע להתרחק מזה ובדרך זה לא ישנאך ודי בזה אף שלא יאהבך. אמנם הוכח לחכם אם לחכם תאמר בדרך הוכחה אז ויאהבך שהוא מחשיב הכבוד שעשית לו לומר בדרך הוכחה ולא בדרך תוכחה. והראשונים פירשו בפשיטות דאם בא להוכיח לאדם א' לא יאמר לו אתה לץ וכיוצא כי בודאי ישנאך אבל תאמר לו אתה חכם וידעתיך בשם ירא שמים וכיוצא ואינו כבודך לעשות זה וז"ש אל תוכח לץ כלומר אל תוכיחנו באמור אליו לץ וכיוצא פן ישנאך הוכח לחכם לומר שהוא חכם ולא נאה לאיש חשוב כמוהו לעשות זה ויאהבך בראותו שאתה מחזיקו לאדם חשוב וחכם:

פסוק יא

כי בי ירבו ימיך וכו'. אפשר דבהיות לאדם השקט בלי טרדה הימים שהוא חי נראים ארוכים וכמ"ש אשה טובה אשרי בעלה מספר ימיו כפלים דבהיות שקט ושאנן הימים אשר חי נראה כל יום כשני ימים וז"ש כי בי ירבו ימיך הקצובים דבזכות התורה תנוח מכל טרדה וימיך ירבו שנראים רבים. ומלבד זה יוסיפו לך שנות חיים ממש תוספת ודאי. א"נ אפשר במה שהקשו התוספות פרק החולץ לר"ע דאמר זכה משלימין ותוספת לא יש דהא אמרו פרק אין דורשין והנהו שני מאי עבדת להו יהיבנא לצורבא מרבנן דמעביר אמיליה והרי יש תוספת ותירצו דהנהו שני כבר היו בעולם ומ"ש ר' עקיבא הוא

דאין מוסיפין שנים חדשים שלא היו בעולם והנהו שני דיהיב לצורבא מרבנן דמעביר אמיליה כבר היו בעולם. וז"ש כי בי ירבו ימיך זאת התורה אומרת כי בי ירבו ימיך לומר אין אני כאשה החומרית הטובה היא דבעלה מספר ימיו כפלים דמתוך דיש לו נחת בלי טרדה ימיו עצמם נראים כפלים אבל אני איני כמותה כי בי ירבו ימיך ממש. וכי תימא לדעת ר' עקיבא ליכא תוספת אלא זכה משלימין לו. לז"א ויוסיפו לך שנות חיים כלומר דכבר היו בעולם. ומי שמת בעונו אותם השנים שכבר הם בעולם גם לר' עקיבא יש תוספת מהשנים ההם וז"ש ויוסיפו לך שנות חיים פירוש דכבר השנים הללו שנות חיים כבר היו בעולם:

פסוק יז

מים גנובים ימתקו וכו'. יש לדקדק דהול"ל מים גנובים מתוקים ופירש הרב הגדול מהר"ר ברוך ברזילי ז"ל במ"ש מיום שנחרב בית המקדש ניטל טעם ביאה וניתן ביד עוברי עבירה ואם כן שפיר קאמר שלמה המלך ע"ה מים גנובים ימתקו לעתיד אחר החרבן. ומ"ש ולחם סתרים ינעם פירש תלמידו הרב הגדול המג"ן במ"ש סוף קדושין ר' חייא בר אשי הוה אמר ה' יצילני מיצה"ר שמעה דביתהו אמרה הא כמה שני דפריש מינאי חד יומא הוה גריס בגנתא קשטה נפשה וחלפה קמיה א"ל מאן את אמרה אנא חרותא תבעה וכו' ע"ש א"כ אפילו אשתו אם נשתנית כשפחה יצרו תקפו. וזהו מים גנובים ימתקו. ולחם אפילו אשתו אם היא סתרים שאינו מכירה ינעם:

פרק י

פסוק יב

שנאה תעורר מדנים וכו'. שמעתי דיש מי שפירש דמי ששונא לחבירו הוי אפילו שקבל טובה ממנו והי"ל אהבה עמו. עתה מתוך השנאה אינו זוכר הטובה שקבל והאהבה שהי"ל על זה וז"ש שנאה תעורר מדנים ורעות רבות. ועל כל פשעים שעושה בשנאה אחת היא גדולה כי השנאה תכסה אהבה שהיה לו על שקבל טובה הנשכ"ח כדין כאלו לא היה עכ"ד ולי אני עני אפשר לרמוז בהקדמות מרז"ל ונזכירם בקצור בתוך הדברים והכי פירושו שנאה ששונא אדם לחבירו תעורר מדנים למעלה בשמים שיהיה קטרוג בין המלאכים של זה ובין המלאכים של חבירו כי כל אחד יש לו מזלו והמלאכים שנבראו ממצותיו והם מקטרגים זה לזה וכל כת מזכרת עונות שכנגדו. ונמצא שנאה זו שיש להם בארץ תעורר מדנים דיני דינים למעלה בשמים. ועל כל פשעים שיש בזה הוא ח"ו שגורם כ"י צער לאדון הרחמים שמדתו לרחם ועוצר רח"ם מחמת הקטיגורים וזה צע"ר השמים

כ"י וזהו תכסה אהבה שאוהב הקב"ה לישראל ורוצה לרחם ככל צדקותיו וכמדת טובו ושנאה זו דין גרמ"א לעורר קטיגוריא למעלה ח"ו:

פסוק טז

פעולת צדיק לחיים ותבואת רשע לחטאת. אפשר לפרש פעולת צדיק כלומר פעולתו אף לצרכי גופו הוא מכוין לשם שמים כמ"ש בש"ע א"ח סימן רל"א וזהו לחיים לחיי עד הנצחיים דאף מה שעושה לצרכי גופו הוא לחיים נחשב למצוות וזוכה בהם לחיים. ותבואת רשע אף המצוות שעושה לחטאת דבקתם הרעה הסט"א והולכות לסט"א:

פסוק כז

יראת ה' תוסיף ימים וכו'. אפשר לפרש דמדת הדין טוענת לאדם קומץ עפר גזול בידך השיבהו כמ"ש בב"ר פרשה כ' אמנם על ידי שזוכה ביראת ה' שהיא מעלה גדולה אומן קונה בשבח כלי דהרבה גדולים סוברים כן כמ"ש הרב ש"ך ח"מ סימן ש"ו ואינו חייב להשיב כי קנה החומר בשבח ניכר זריז ונזכר וז"ש יראת ה' תוסיף ימים ואין כאן טענה קומץ עפר וכו' כי קנה בשבח כלי. אבל הרשעים לא קנו בשינוי דעפר ועביד לבנתא לא קני דהדר משוי ליה עפרא כמ"ש פרק הגוזל ולכן מדת הדין אומרת לרשע תוב לעפרך וז"ש ושנות רשעים תקצורנה דהדר והוי עפרא. א"נ אפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל בפסוק יגמור נא רע רשעים ותכונן צדיק דאם יש מעשים טובים מועטים לרשע וחטאים מעט לצדיק ממפלאות תמים דעים שמחליף זה בזה החטאים של צדיק נותן לרשע ומ"ט של רשע נותן לצדיק ובזה נשלם הצדיק בטוב והרשע ברע וז"ש יגמור נא רע רשעים ישלים הרע במעט רע של הצדיק ומ"ט של רשעים ישלים לצדיק וזהו ותכונן צדיק עכ"ד וז"ש יראת ה' מי שהוא צדיק ניתנין לו ימים טובים של רשע כמ"ש הרב מהרח"ו ז"ל בענין ר"א ן' דורדיא וזהו תוסיף ימים ליהנות בהם לעה"ב ושנות רשעים תקצורנה דע"י הצדיק שנוטל ימים טובים של רשע נעשה הצדיק שלם ושנותיו של רשע תקצורנה:

פרק יא

פסוק ד

וצדקה תציל ממות. אפשר לרמוז דר"ת הוא מות. שם רמז מ"ש רז"ל בשבת פרק שואל דניצול ממיתה משונה וממיתה עצמה. ולכן נכתב מות בפירוש למיתה עצמה פשוטה. ונרמז מות בר"ת לרמוז למיתה משונה שהצדקה מצלת. ואפשר לרמוז דאם נגזר מות ח"ו כשיעשה צדקה נכנסת אות צ' שהיא צדקה בתוך מות ונעשה מצות וניצול ממות והצדקה נקראת מצות כדכתיב והעמדנו עלינו מצות וכמ"ש פ"ק דבתרא. ואפשר עוד

לרמוז מ"ש מז"ה בספר חסד לאברהם עין הקורא נהר נ"ג דהצדקה שנותן האדם מדעתו ורצונו מצלת מגהנם אך מי שעושה צדקה להתכבד או מחמת בושה מצלת ממיתה משונה וממיתה בידי שמים עכ"ד וידוע דכל תיבה בוי"ו מולדת כיוצא בה כמשז"ל יתן ויחזור ויתן וכמ"ש הגאון בעל ווי העמודים ז"ל וא"כ ה"נ כתיב וצדקה והו"ל כאלו כתיב צדקה וצדקה תציל ממות לרמוז דבין צדקה לשמה בין צדקה שלא לשמה מצלת מן המות. וחד מינייהו מצלת מגהנם ורמוז בר"ת נעלם:

פסוק ה

צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפול רשע. אפשר לומר במ"ש בע"ז דף ו' על נח דכתיב איש צדיק תמים ודילמא תמים בדרכיו ופירש רש"י ז"ל עניו ושפל רוח וידוע דהעניו נעשה מרכבה לשכינה ואמרו רז"ל אפשר שכינה עמו והוא בא לידי חטא וידוע דהשכינה נקראת צדקה. וז"ש צדקת תמים השכינה שהיא עם העניו תישר דרכו והיא מצילתו מן החטא. וברשעתו יפול רשע דהעבירה שעבר נעשה קטיגור והוא מקטרג ושואל נקמה עד שיהא נגזר גזרה והוא ינקם ממנו כמ"ש ותמוגגנו ביד עונינו וז"ש וברשעתו ממש העבירה שעשה שנעשה קטיגור והיינו וברשעתו שרשעתו עצמה היא תנקם ממנו ובה יפול רשע:

פסוק ח

צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. אפשר במה שאמרו בזהר הקדוש וכן הוא גם כן מפורש בזהר חדש דאם נגזרה גזרה על אדם אחד ונתנו רשות למלאך המות עליו ונתבטלה הגזרה צריך לתת תמורתו שיתקיים בו הגזרה וכן היה בעובדא דר' יוסי דפקיעין שנתבטלה גזרת מיתה ונתנו למ"ה כמה אנשים במקומו. וכן בעובדא דזהר חדש דהנחש רצה להמית האיש שאמרו לו הגם שנתבטלה הגזרה עד שנתנו לו במקומו ע"ש באורך וז"ש צדיק מצרה נחלץ שהגיע זמנו והוסיפו ימיו או מי שעבר עבירה שעשה תשובה ונקרא צדיק ונתבטלה הגזרה. ויבא רשע תחתיו שיקויים בו הגזרה כהני תרי עובדי הנזכר:

פסוק יג

הולך רכיל מגלה סוד וכו'. פירשו הראשונים נ"ן דמי שהוא רכיל לא מיבעיא דברים בעלמא שהוא מגלה כל דבר אלא אפילו סוד גמור שיש נזק בגילויו הוא מגלה. וכלפי ליא נאמן רוח אין צריך לומר שאינו מגלה סוד אלא אפילו דבר בעלמא הוא מכסה:

פסוק יט

כן צדקה לחיים וכו'. פירש הרב ברכת אברהם פרשת לך לך במ"ש בסוף שבת בעובדא דשמואל דא"ל אבלט האי גברא אזיל ולא אתי דטריק ליה חויא ומית א"ל שמואל אי בר ישראל הוא אזיל ואתי אדיתבי אזיל ואתי קם אבלט שרי לטוניה ואשכח ביה חויא דפסיק ואתי בתרי גובי ומבואר שם שעשה זה הישראל צדקה וז"ש כן צדקה אמיתות הצדקה לחיים שינצל מהמות. והחידוש הוא ומרדף רעה לעושה צדקה כמו הנחש שהיה רוצה להמית את זה שעשה צדקה למותו של הנחש כמו שהיה דפסיק חויא בתרי גובי ועמ"ש אני עני בקונטרס אהבת דוד דף י"ח בס"ד:

פסוק כא

יד ליד לא ינקה רע. אפשר לרמוז לא ינקה רע ר"ת לר"י שהיא קליפה על הזנות כמ"ש הרב הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרפולי ז"ל וזה שהתחיל שולטת בו:

פסוק כד

יש מפזר ונוסף עוד וכו'. שמעתי מהרב המובהק מר קשישא מורינו ורבינו מהר"ר אליעזר נחום זלה"ה במ"ש בערכין דף כ"ח מחרים אדם מצאנו ומבקרו ואם החרים את כלם אינם מוחרמין ויליף בגמרא דכתיב אך כל חרם אך למעט וז"ש יש מפזר דהיינו מעשר ונוסף עוד שיבזבז חומש וחשך מיושר שנותן כל מעותיו אך למחסור עובר ומחסר אך כל חרם דהוא למעט כמ"ש בש"ס עכ"ד זלה"ה. ואני עני נראה לי לרמוז במ"ש הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה במסכת פאה דאחר שנתן מעשר אם יזדמן לפניו ערום או פדיון שבוים יתן חומש וממדת חסידות יתן יותר. ומקשים דהוא הפך הש"ס בכתובות דפריך על מר עוקבא איך בזבז פלגא דנכסיה בשעת פטירתו והרי אמרו אל יבזבז יותר מחומש ומשני ה"מ מחיים וכו' גם בירושלמי אמרו דאחד רצה לבזבז יותר מחומש ולא הניחוהו ואני בעניי ישבתי דהש"ס בבלי וירושלמי מיירו במבזבז מאליו אבל אם ראה ערום ופדיון שבוים יכול יותר מחומש כמ"ש באורך במ"א וז"ש יש מפזר חומש. ונוסף עוד כשיזדמן ערום או שבויים. וחשך מיושר שאינו נותן מעשר אך למחסור מחסר ממונו וכמ"ש בכתובות דף ס"ו מלח ממון חסר ואמרי לה חסד. נפש ברכה שעושה הצדקה ברצון נפשו לקיים מצוה תדושן בג"ע דמצלת מגהנם ומרוה גם הוא יורה בעה"ז שמתברך ממונו:

פסוק כז

שוחר טוב יבקש רצון. אפשר כי האיש הירא את ה' בהשכמה יבקש רצון הבורא ותמיד תהיה דעתו לבקש רצון ה' ולעשות רצונו כי סטרא הקדושה צריך טורח גדול להשיגה

וכולי האי ואולי. אך סטרא אחרא תכף ומיד בלי השכמה ובלי בקשה אלא בדרישה קלה היא תבא לטמאו וזהו שאמר ודורש רעה תבואנו מה"ר ימהרנ"ה לו כמו שאמרו בזהר הקדוש:

פרק יב

פסוק א

אוהב מוסר אוהב דעת. כי על ידי המוסר ישכיל להטיב מעשיו והזהירו הקדמונים ללמוד בספרי מוסר כי יתעורר לשוב בתשובה ולישר דרכיו וסימן לדבר אדם ר"ת אוהב דעת מוסר. בש"ת ר"ת בער שונא תוכחת:

פסוק ג

לא יכון אדם ברשע. אפשר דהכונה אפילו אם בתחילה היה אדם חשוב ואח"כ נטה מן היושר לא יכון ברשע ואפילו אדם אחד כי אין אחרית לרע. כל קבל דנא שרש צדיקים רבים בל ימוט כי הם וזרעם יכונו בצדקתם ולא יתן לעולם מוט לצדיק. אשת חיל עטרת בעלה כי הכל מן האשה כמ"ש הרב זרע ברך ח"ג ובזה פירש פסוקי מזמור ע"ה זה ישפיל וזה ירים כי כוס וכו' כי כוס כינוי לאשה כמ"ש לא ישתה בכוס זה וכו':

פסוק יד

מפרי פי איש ישבע טוב. אפשר לומר במ"ש רז"ל בשוחר טוב כי הקב"ה זורע המצות ונותן הפירות בעה"ז וכתב הרב מהר"י דוד ז"ל כי הוא מתורת חסד כי מן הדין הפירות של הקב"ה. וכתב רבינו אפרים ז"ל בפירושו כ"י שהקב"ה זורע התורה כדכתיב אור זרוע לצדיק. וזה אפשר שרמז מפרי פי איש מהפירות של התורה שלמד בפיו וכ"ש מהמצות שהם במעשה והכל תורה ומצות זורע הקב"ה ונותן הפירות בעה"ז וזהו ישבע טוב בעה"ז אך גמול ידי אדם הקרן ישיב לו בגן עדן. א"נ אפשר לרמוז שידבר על המוכיח ברבים וגורם שישובו בתשובה וז"ש מפרי פי איש מהפירות שעשה בפיו בתוכחתו ישבע טוב. וגמול ידי אדם ישוב כתיב כל אחד מהשבים על ידו ישיב לו יש לו שכר במה שגרם שישובו וכל אחד שהוא בתשובה יש לו חלק בראש:

פסוק יח

יש בוטה כמדקרות חרב וכו'. שמעתי מהרב המובהק כמהר"ר מאיר מזרחי זלה"ה שפירש פסוק זה במה שאמרו פ"ק דמשקין דרבי יונתן בן עסמאי ורבי יהודה בן גרים ברכו לר' אלעזר תזרע ולא תחצד וכו' ופשט הדברים נראים קללות ור"ש בן יוחאי פירש דבריהם שהם ברכות ע"ש באורך וז"ש יש בוטה כמדקרות חרב דזמנין אשר ידבר האדם

דברים הנראין כמדקרות חרב כמו תזרע ולא תחצד וכו'. ולשון חכמים כר"ש ן' יוחאי ע"ה מרפא שפירש הדברים שהם ברכות עכ"ד:

פרק יג

פסוק א

בן חכם מוסר אב. י"מ בן חכם יקח מוסר אב אפילו ברמיזה. ולץ אפילו שידבר לו ולא עוד אלא שיגער בו לא שמע געה:

פסוק ז

יש מתעשר ואין כל וכו'. אפשר לפרש יש מתעשר שמלוה ברבית וגם על ידי עושק והונאה וסובר שהוא מתעשר ואין כל שנכסיו מתמוטטין ולא יעשר ולא יקום חילו. מתרושש שהוא יגע להרויח באמונה מעט למצוא טרף. והון רב כי יברכהו ה' בנכסיו ויתעשר:

פסוק ט

אור צדיקים ישמח. אפשר לפרש אור צדיקים פירוש אור תורה ישמח כי פקודי ה' ישרים משמחי לב. ונר רשעים פירוש מצוה שעושים הרשעים ידעך כמשז"ל דעבירה מכבה מצוה וזהו ידעך:

פסוק יח

ריש וקלון פורע מוסר וכו'. אפשר לפרש במ"ש הרב מהר"ם אלשיך ז"ל דמוסר הוא יסורין הבאים על עונותיו ותוכחת הם יסורין של אהבה להרבות שכרו וז"ש ריש וקלון פורע מוסר מי שבאים לו יסורין על עונותיו והוא קץ בהם הוא ריש וקלון. ושומר תוכחת שהוא צדיק ובאים לו יסורין של אהבה והוא מקבלם ברצון ושמרם יכובד יהיה לו שכר נוסף. ויתכן בעובדא דר' אלעזר ב"ר שמעון דהיה אומר בואו אחי בואו ריעי ואשתו הקפידה והלכה והיו באים בים ונדרו נדר גדול לר' אלעזר כמ"ש פרק הפועלים וז"ש ושומר תוכחת כרבי אלעזר דהיה ממתין שיבואו לו יסורין ואומר בואו אחי בואו ריעי יכובד שנדרו נדר הבאים בים לתת לו ס' ארנקי וזהו בעה"ז מלבד הקרן קיימת לעה"ב:

פסוק כה

צדיק אכל לשבע נפשו וכו'. אפשר דרך הלציי כי הצדיק מסודר בסדר אכילתו להברות גופו לעבודתו יתברך אוכל בעתו בשעור ידוע והולך בטח לא כן הרשעים זוללי בשר למו לצבות בטן ומזה יבואו להם כמה חלאים מרוב אכילה ונפלו למשכב והרופא מסדר להם הרקות ואפיקטוזין ויזהירם לאכול מעט וז"ש צדיק אוכל לשובע נפשו שבע רצון

ולא תאונה אליו רעה אך ובטן רשעים תחסר מזונו בהרקות וימעטו וישוחו. א"נ אפשר במ"ש ביומא דף פ"ב ההוא עוברא דארחא אתו לקמיה דר' חנינא א"ל לחושו לה ולא אילחשא קרי עליה זורו רשעים מרחם ומקשים דבפרק חלק אמרינן דאין יצה"ר אלא משעת לידה ומצאתי בספר חסידים סימן אלף קל"ז כתב דעשו והנהו דיה"כ היו רשעים מתתקע"ד דורות ואלו יצרם בבטן. וז"ש צדיק אוכל לשובע נפשו ומזה מובן דהרשע הוא לשובע גוף הנגוף מצד יצה"ר. והחידוש הוא ובטן כשהם בבטן אם הם רשעים מתתקע"ד דורות כמש"ה זורו רשעים אז תחסר הנפש שאוכלים ביה"כ או מאכלות אסורות דאם הריחה ריח נבלה נותנין לה:

פרק יד

פסוק א

חכמות נשים בנתה ביתה וכו'. פירש הרב הגדול שארנו מהר"י זאבי ז"ל במ"ש דיש זכות תולה לסוטה וז"ש חכמות נשים שעוסקות בתורה בנתה ביתה אף אם היא סוטה וכ"ש לצדקניות והא דאמינא בנתה ביתה אינו לעולם אלא לגבי האולת שאינה חכמה ונסתרה דבהיות המים בידיה תהרסנה דאינה מספקת לשתות וכו' זהת"ד ואני עני למדתי מדבריו לרמוז באופן זה והנה נודע משז"ל שאמרה חנה אם ראה מוטב ואם לאו תראה אלך ואסתתר וכו' וז"ש חכמות נשים שלמדו תורה וידעו פירוש ונקתה ונזרעה והכריעו דהפירוש אם היתה עקרה נפקדת וידעו שהזכות תולה אחת מהן שהיא טהורה אפשר לה להסתתר ועי"ז בנתה ביתה שנפקדת ומי שיש לו בנים קרוי בנוי כמשז"ל ע"פ ואבנה גם אנכי. אך האחרת שתולה לה זכות אף דעסקה בתורה וקורין לה חכמה נשתטית ג"כ וזהו ואולת פירוש חכמה ואולת ולכ"ע אף דזכות תולה מתחלת להתנול כמ"ש הרמב"ם ז"ל ולבסוף מתה באותה מיתה וז"ש ואולת שהיא חכמה ואולת בידיה תהרסנו מתחלת להתנול ותהרסנו לעתיד דזכות תולה:

פסוק ב

הולך בישרו. בעלה שמוליך לסוטה ירא ה' שאינו בה עליה בדרך. ונלוז דרכי"ו שבא עליה בדרך בוזהו שאין המים בודקין ומשלם כתובתה והיה לבוז א"נ הולך ביושרו ירא ה' דהבעל לא בא ביאה אסורה מימיו דאם בא אין המים בודקין וז"ש ונלוז דרכי"ו בוזהו. בפי אויל חוטר גאוה שאומר שמוליך אשתו להשקותה ושפתי חכמים תשמורם שבית דין מזהירין אותו קודם כמ"ש הרב משנה למלך ע"ש:

פסוק י

לב יודע מרת נפשו וכו'. אפשר לפרש לב חכם אשר בלב משכן החכמה לסברת שלמה הע"ה שלא כסברת אביו והשתא קאמר לב יודע מרת נפשו שכל עניני העה"ז ותענוגיו הם מרים לנפש וכשהכיר וידע מרירות נפשו בכל עסקי הגוף מזה יבא לתקן מעשיו והתורה והמצוה ואין יד לסט"א בהם וזהו אומרו ובשמחתו לא יתערב זר דהיינו פקודי ה' ישרים משמחי לב לא יתערב זר הוא הסט"א כל קבל דנא הנה אלה רשעים עושים עיקר מהגוף וכל זני בישי ועשו הגוף קבע בבית ונפשם ירעה לה רוע התרועעה עראי דעראי לכן בית רשעים ישמד גימטריא דשן במקום היותו דשן ורענן ישמד ונעשה דשן מעפר שריפת החטא"ת. ואהל ישרים שעשו גופם עראי באהל רועי יפריח לאחרים דילמדו מהם לעשות כל עניני הגוף עראי והדר מפרש מה טעם בית רשעים ישמד כי יש דרך ישר לפני איש נראה בעיניו דרך ישר ונסרך ונסבך בדרכי מות כי נלכד בכמה אסורים חמורים:

פסוק כד

עטרת חכמים עשרם אולת כסילים אולת. יש מי שפירש כי הן בעון אם החכמים הם עניים. עמי הארץ העשירים מתנשאים וסוברים שהטפשות שלהם הוא חכמה. והחכמים בדלותם סובלים כי חכמת המסכן בזויה. אבל כאשר עטרת חכמים עשרם אז אולת כסילים היא אולת שניכר סכלותם ונקראת אולת כמו שהוא האמת:

פסוק לד

צדקה תרומם גוי. אמרו בתנחומא דף קי"א נדבה שהביאו ישראל למשכן. ואפשר לומר במ"ש המפרשים דעל ידי המשכן נודע שכונתם בעגל לא היה לעע"ז אלא לאמצעי. וז"ש צדקה הנדבה שהביאו למשכן תרומם גוי גלה צדקתם שלא היה כונתם לע"ז. ואפשר לרמוז וחסד לאומים חטאת במ"ש הרב מהר"ר יונתן ביערות דבש דהמן נתן עשרת אלף כסף לצדקה וכבר הקדים ה' שיתנו ישראל שקלים לנדבת המשכן לאדנים וז"ש חסד לאומים חטאת הצדקה שעשה המן חטאת היא וסימן לדבר חטאת ר"ת חטאו טמון אותו תלו וז"ש רוה"ק הכסף נתון לך העץ נתון לך. על כן ירים ראש מרדכי וכל ישראל עמו:

פרק טו

פסוק ד

מרפא לשון עץ חיים וכו'. בפ"ג דערכין דף ט"ז אמר ר' חמא ב"ר חנינא מאי תקנתם של מספרי לשון הרע אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים וכו' ואם

עם ארץ ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר ברוח. ואפשר לומר דרך דרש דכוליה קרא נמי יכול לדרוש גם בת"ח ויהיב טעמא למ"ש מרפא לשון עץ חיים דתקנת לשון הרע הוא בתורה כי התורה היא ברוח. והדבור הוא ברוח כמו שתרגם אנקלוס ולרוח ממללא ולכן התורה שהיא ברוח תקנת לשון הרע שפגם ברוח וזה כונת הכתוב מ"ט מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח שהפוגם בלשון פוגם ברוח ומשו"ה תקנתו בתורה שהיא ברוח. ורמז הכתוב גם כן דמי שהוא ע"ה תקנתו דישפיל דעתו ויהיה לו רו"ח נמוכה ומתקן מה שפגם ברוח הן אמת דהפוגם בלשון נראה דפוגם גם בנפש כדכתיב שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. אמנם כתב רבינו האר"י ז"ל דהעוסק בתורה מועיל גם לנפש. וגם בענין הענוה יש נפש שפלה ורוח נמוכה:

פסוק ו

בית צדיק חוסן רב ובתבואת רשע נעכרת. אפשר דהוא אזהרה לצדיק לבל ישתתף עם רשע וז"ש ובתבואת רשע אם נתערב תבואת רשע בנכסי הצדיק בדרך שתוף וכיוצא נעכרת בית הצדיק ע"ד דכתיב בהתחברך לרשע וכו':

פסוק ז

שפתי חכמים יזרו דעת וכו'. יש מי שפירש דכאשר חכמים הם מדברים וז"ש יזרו דעת דעדיין לא גמרו דבריהם ולא הבינו השומעים. עכ"ז לב כסילים בלבם אומרים לא כן קודם שהבינו הדברים אומרים לא כן בלי טעם ובבלי דעת ותא חזי סכלותם:

פסוק כד

ארח חיים למעלה למשכיל. הראשונים פירשו דהכונה לענין ארח חיים דהוינו רמז לתורה ולמצות ומדות תורניות ושכליות כענוה ועין טובה וכיוצא למעלה למשכיל כלומר המשכיל יסתכל למעלה הימנו בגדולי ישראל לקנות יום יום תוספת טובה על שלימות נפשו. אמנם לענין סור משאול מטה כלומר בעניני העה"ז יסתכל תמיד למטה ממנו ויהיה שמח בחלקו:

פסוק ל

מאור עינים ישמח לב וכו'. אפשר מאור עינים התורה היא ישמח לב הת"ח ששם בלב משכן החכמה והתורה משפעת בלב ותשמחנו ור"ת מעיל חלוקא דרבנן וס"ת מאור עינים ישמח רמ"ח שע"י התורה מקיים רמ"ח מ"ע. ושמועה טובה לע"ה ששומע תורה בבית המדרש תדשן עצם שלא יהיה יבש ויקום בת"ה:

פרק טז

פסוק ג

גול אל ה' מעשיך. אפשר דהכונה אפילו מעשיך הגופניים כאכילה ושתיה ושינה וכיוצא גלגל וסבב אל ה' וכמו שפירשתי בעניותי וכל מעשיך דייקא הגופנית יהיו לש"ם שמי"ם כמ"ש בש"ע א"ח סימן רל"א שיאכל ויישן להבראות גופו כדי שיוכל לעבוד את ה'. ויכנו מחשבותיך דהדעת הוא חלק ה' דג' שותפין באדם וחלק ה' הוא השכל והתבונה ואם כן צריך ליזהר לכונן מחשבותיך אליו יתברך ולתורתו:

פסוק ה

תועבת ה' כל גבה לב. אף שיהיו לו תורה וג"ח ומצות אם הוא גבה לב הרי הוא כעע"ז וכו' ומה יועילו תורתו ומצוותיו ואפילו יש בידו תורה וצדקה הרמוזות ביד ליד כמ"ש פ"ק דסוטה לא ינקה. אבל כשלא יש גאוה בחסד זו גמילות חסדים וצדקה ואמת זו תורה כמ"ש פ"ק דברכות יכופר עון וביראת ה' סור מרע דהיינו ענוה לוותר על קללתו כמ"ש בירושלמי פ"ה דסוטה והיינו במילי דידיה אך במילי דשמיא צריך נקימה ונטירה כמ"ש פ"ב דיומא וז"ש ביראת ה' סור מרע שמוותר על קללתו. ברצות ה' דרכי איש דע"י התורה כמ"ש פ"ק דברכות וע"י הענוה נעשה מרכבה לשכינה וע"י הצדקה כתיב אני בצדק אחזה פניך והופכת מדת הדין למדת רחמים וזהו ברצות ה' דנמתקו הדינים על ידי מדר"ח שם ה' גם אויביו ישלים אתו אפילו מלאך רע עונה על כרחו אמן:

פסוק כ

משכיל על דבר ימצא טוב וכו'. אפשר לפרש דמשכיל שהקב"ה שינה יצירתו משאר ב"ח דנבראים הן ונפש החיה שבהם כאחד מן הארץ. והאדם שתי יצירות חומרו מהארץ ונפשו מן השמים ויבדל בלשון מדברת וזהו משכיל על דבר פירוש שמשכיל על שנתוסף בו דבר ומכיר שהוא דוקא לעבוד בו את ה' וללמוד בתורתו. ימצא טוב אין טוב אלא תורה וילמוד תדיר ועלז בה מאהבה אשר אהבה ומתוך חיבה נראית בעיניו כמציאה וזהו ימצא טוב. ולא משום שסגולת התורה אורך ימים עושר וכבוד רק לומד לשמה ובוטח בה' אלהים יחוננו מאוצר מתנת חנם. אשריו ולא תמעד אשוריו:

פסוק כג

לב חכם ישכיל פיהו וכו'. אפשר דהחכם בחכמתו ישכיל פיהו שהוא כלי שרת לעבוד ה' בתורה ותפלה ודברי שבחיו יתברך. ואין לשרת לפני ה' בכלי מגואל ומשוקץ בלשה"ר ונבלות וליצנות חנופה ושקר ומרמה אשר אפילו באחת מהן הוא טמא. ויחר"ט חרט"ה

גדולה ואז על שפתיו יוסף לקח בתורה שהיא צוף דבש אמרי נועם. והלימוד ההוא כששב על העבר מתוק לנפש שהוא מזונות דאוריתא. ומרפא לעצם דחש בכל גופו יעסוק בתורה. א"נ במ"ש בירושלמי פ"ק דברכות אר"ש אלמלא הוינא בטורא דסיני הוה בעינא תרי פומין חד לתורה וחד למילי דעלמא הדר אמר תיסגי בחד כי אפילו באחד קשה ליזהר מלה"ר וכיוצא ק"ו אם היו שנים דהיה נכשל גם בפה המיוחד לתורה ואז לא היה תקנה. וז"ש לב חכם ישכיל פיהו דייקא כי יש שני עינים שתי אזנים שני ידים שני רגלים שני נקבי האף. ופה אחת ומה נשתנה. אלא שאפילו באחת הם פושעים בה וק"ו אם יהיו שנים ומזה ישכיל לב חכם לשמור פיו ולשונו. עוד יתבונן דהקב"ה ברא שתי חומות ללשון השינים והשפתים כמ"ש רז"ל. לכן על שפתיו שנבראו חומה ללשון יוסיף לקח התורה שהיא חומה גם כן כמ"ש פ"ק דבתרא אני חומה זו תורה. ואז לימודו יהיה רצוי לה' צוף דבש אמרי נועם וכו'. א"נ אפשר במ"ש פ"ג דערכין דתקנת לשון הרע בתורה ויש לחקור דאין קטיגור נעשה סניגור והלשון שהוא קטיגור איך ילמוד ויהיה סניגור. ובעניותי תירצתי דכתב הגאון מהר"ר לויא ז"ל על מ"ש קח לך עגל דבא לכפר על מעשה העגל והקשה דאין קטיגור וכו' ותירץ דהכא בא לכפר העון עצמו ע"ש וה"ה הכא דהלשון מכפר העון עצמו. ועוד דאמרו פ"ק דקדושין דהאשה נקנית בשטר ומתגרשת בשטר ומקשה איך נקנית בשטר והא אין קטיגור וכו' ומשני מילי דהאי שטרא לחוד ומילי דהאי שטרא לחוד וה"נ מילי דלה"ר אמרי"ם המאררים. והתורה הקדושה אמרות טהורות שמותיו של הקב"ה. וז"ש לב חכם ישכיל פיהו במה שחטא בלשון וימהר לתקן ועל שפתיו יוסיף לקח ילמוד בתורה ויתוקן אשר פגם בלשונו וכי תימא אין קטיגור נעשה סניגור לז"א צוף דבש אמרי נעם מילי דתורה לחוד צו"ף דבר הקול נשמע ומילי דלה"ר לחוד לשון מדברת אמריה ממררת ובהכי לא שייך אין קטיגור. ועוד מתוק לנפש זהו לתקן העון עצמו מתוק לנפש ומרפא לעצם. ושני הטעמים רמוזים בכתוב מרפא לשון עץ חיים מרפא תיקון העון עץ חיים אמרי נועם:

פסוק כה

יש דרך ישר לפני איש וכו'. שמעתי ממורינו הרב המופלא מר קשישא כמהר"ר יצחק הכהן ז"ל שפירש בעובדא דר' עקיבא דקודם שזכה לתורה מצא מת מצוה ונטלו והוליכו לבית הקברות וקברו ואמרו לו על כל פסיעה ופסיעה חייב וז"ש יש דרך ישר לפני איש כמו ר"ע שסבר שעושה מצוה להוליכו לקברו ואחריתה נתחייב על כל פסיעה וזהו דרכ"י מות לשון רבים:

פסוק לא
עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. אפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דע"י הצדקה מיחד קבה"ו וז"ש בדרך צדקה בדר"ך דייקא תמצא ר"ת תפארת מלכות צ"א גימטריא הוי"ה אדנ"י:

פרק יז

פסוק א
טוב פת חרבה ושלוה בה. אפשר דכשיש שלוה דוחה ל"י גימטריא פת שכולה קטטה ויללה מבית מלא זבחי ריב דשם שורה ל"י בקבע:

פסוק טז
למה זה מחיר ביד כסיל וכו'. אפשר במה שידוע דהרוצה להשתתף עם החכם שהחכם ילמוד והוא יחלוק ריוח מעותיו עמו או יתן לו פרנסתו על דרך יששכר וזבולון. זאת החברה צריך שתהיה קודם שילמוד אבל אחר שלמד אינו מועיל לקנות התורה שכבר למד והטעם דקודם שלמד אז התורה שלומד החכם הוא מפני העשיר שמספיק לו ונמצא דהעשיר הוא הגורם שהחכם לומד ובלעדו לא היה החכם פנוי ללמוד והיה החכם בטל מהתורה למצוא טרף לביתו וא"כ בדין הוא שיזכה העשיר בחלק התורה. אך תורת חכם שכבר למד בלי משען ומשענה וסיגף עצמו כי ימות באהל איך יזכה העשיר במה שנותן לו עתה והרי זאת התורה כבר למדה החכם וכבר היא בעולם. והשתא כלפי העשיר אשר שמע דיש מציאות לקנות התורה אמר הכתוב למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה דייקא שכבר היא בעולם. ולב אין באין מבין טעם הדבר דהעיקר בכל עת אוהב הריע שכל עת יגיד עליו רעו ויהא מספיק לו ואח לצרה יולד ועל שמספיק לו בעת צרתו לומד. אבל מה שכבר למד לא שייך ביה קנין ורחוק מפנינים מכרה:

פסוק כה
כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו. אפשר במה שהקשו הראשונים על ראובן שיעקב אבינו חשב שהיא רחל ויהי בבקר והנה היא לאה וא"כ ח"ו נמצא דראובן הוא בן תמורה דאפילו שתיהן נשיו כמ"ש בש"ס וכן יש לחקור במ"ש רז"ל דישי תבע שפחתו לטהר זרעו כמ"ש הרמ"ע. והאמ"ה מזה אמרה לאשתו והלכה במקומה ונתעברה מדוד הע"ה. ומצאתי בספר קדמון לחד מרבוואתא קמאי כ"י כתוב על קלף שכתב דהכל תלוי באשה שאם טהרה רעיוניה מאד וכיונה לשם שמים הולד כשר ואינו נקרא בן תמורה וכן עשו

לאה אמנו ואם דוד הע"ה עכ"ד וז"ש כעס לאביו בן כסיל דודאי בן כסיל כעס ענינו לאביו. אך אם נקרא בן תמורה יתיחס לאמו דהיא הגורמת וז"ש וממר ליולדתו:

פרק יח

פסוק א

לתאוה יבקש נפרד וכו'. אמרו בב"ר זה לוט ובכל תושיה יתגלע שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובתי מדרשות וכתבו המפרשים שבהקיץ נתאוה ובשכרתו עשה. ואפשר לרמוז כי ר"ת לתאוה יבקש נפרד בכל תושיה ר"ת לי"ן ב"ת ועמ"ש בעניותי בנחל פרשת וירא בס"ד:

פסוק טז

מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. אפשר במ"ש בירושלמי סוף פ"ח דפאה אית הוו סבין ביומן מן דהוו יהבין לון מבין ריש שתא לצומא רבא נסבין מן בתר כן לא נסבין אמרי דשתן גבן והרב יפה מראה ומהר"ר אליהו ז"ל פירשו איזה פירושים והעיקר נראה כדפירש הרב מהר"ם די לונזאנו ז"ל בכ"י דשתן גבן פירוש יש לנו הוצאת כל השנה עכ"ד וטעם זקנים לזכות ישראל שיעשו צדקה בהני יומי עם אנשים הגונים ויריאים ואז"ל דצדקה מהפכת מדת הדין למדת רחמים וז"ש מתן אדם ירחיב לו כי מדת הדין היא קצרה בלי ויתור וע"י הצדקה ירחיב לו שמתהפכת למדת רחמים רח"ב רח"ב. ולפני גדולים ינחנו כהנהו סבי קדישי שלזכות היו לוקחים. א"נ במשז"ל עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף ועט"ר אמ"ן עדן היה מקשה דמאי טיבותא לבעלי עושר עמי הארץ לישב אצל בעלי תורה הלא יבושו ויכלמו דלא ידעי מאי קאמרי רבנן. והוא ז"ל מצא משם רז"ל שהמחזיק ביד ת"ח ובשבילו למד הרבה הת"ח כשיפטר המחזיק מלמדים אותו תורה ובהא א"ש דבעלי מצות שהם המחזיקים ביד הת"ח הם אצל בעלי תורה כי גם הם בני חיל חילא לאוריתא ורז"ל באומרם דעתיד לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה שתים זו שמענו דיהיו ת"ח ויהיו אצלם במעלה זהת"ד ז"ל. ואפשר זה רמז מתן אדם ירחיב לו שהמחזיק לת"ח ירחיב לו בתורה ע"ד מ"ש הרחב פיך ואמלאהו בדברי תורה כתיב. ולפני גדולים ינחנו דהקב"ה יעשה לו צל וחופה אצל בעלי תורה א"נ אפשר במ"ש רז"ל אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה צדקה ואמרו במדרש ובזהר הקדוש דהקדים זבולון לישכר בגין דאפיק פתא מפומיה ויהב ליה לישכר. וז"ש מתן אדם ירחיב לו דמאי

דהוו מצומצמין עתה שעשה צדקה ירחיב לו ויהיה בריוח ואם החזיק בידי ת"ח לפני גדולים ינחנו קודם הגדולים יהיה נזכר לטובה כמו שהקדים הכתוב זבולון לישששכר:

פסוק יט

אח נפשע מקרית עז וכו'. בילקוט ויקח קרח זש"ה אח נפשע מקרית עז זה קרח וכו' ומדינים כבריח ארמון עשה דינים עם משה והעלה הארץ בריחיה בעדו עכ"ל ואפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל דש"ח ניצוצות רעות של הבל הם עיקר נפש קרח ואח"כ נתעבר בו בחינת הרע שברוח קין. ומשה רע"ה היה הטוב שבהבל ועפ"ז מדוקדק אח נפשע שכבר פשע ויקם קין ויהרוג הבל ועתה עוד הפעם סירכיה נקיט ועיין בראש דוד סדר קרח ומשם באר"ה:

פסוק כ

מפרי פי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע. אפשר לומר במ"ש פ"ק דפאה ובבבלי פ"ק דקדושין הזכות יש לה קרן ויש לה פירות ומקשים דהכא משמע דכל המצות יש להם פירות וכן בש"ט אמרו שהקב"ה זורע המצות והתנן אלו דברים אוכל מפירותיהם ותירצתי בעניותי דאלו המצות דקתני דאוכל מפירותיהם תכף בעשייתם קובע לו פירות קודם זריעה ואח"כ זורעם והפירות שיוצאין יתן להם כמ"ש באהבת דוד דף פ' וז"ש מפרי פי איש בת"ת תשבע בטנו תכף נותן פירות ואחר שזורע התורה תבואת שפתיו ישבע והרב החסיד מהר"ר יעקב מולכו ז"ל בדרשותיו כ"י פירוש דע"י עסקו בתורה יוכל להתיר דבר שנראה אסור כההיא דעזא כרכום בחולין דף נ"ט שהתירו ואכל ממנו וזהו תשבע בטנו ותבואת שפתיו ישבע דברו עגלא תלתא ואכלי ליה כמ"ש בסנהדרין דף ס"ה וז"ש מות וחיים ביד לשון דברו ליה ואכלי ליה א"נ מות וחיים ביד לשון דברית כרותה לשפתים כמ"ש הות כשגגה וכו' וכן לטוב ונשובה אליכם וז"ש מות וחיים ביד לשון אפילו שהוא לא כיוין לזה ולזה לא אמר בלשון:

פסוק כב

מצא אשה מצא טוב. שהיא התורה דשרוי בלא אשה שרוי בלא תורה ויזכה לבנים ממזל עליון וזהו ויפק רצון אותיות נוצר מה' ע"ד ויעתר יצחק וכו':

פרק יט

פסוק ג

אולת אדם תסלף דרכו. אפשר דהכונה כי כל חיי האדם הוא בדרך בשליחות ממ"ה הקב"ה אשר שלחו לקיים מצותיו ולעסוק בתורה וכתיב כי הולך האדם אל בית עולמו

ואין אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות וז"ש אולת אדם תסלף דרכו אשר הוא הולך ובשטותו קלקל הדרך וע"י עונותיו נבראו קטיגורים והן היו בעוכריו ועל ה' יזעף לבו שירחם עליו ואינו נותן אל לבו כי עונותיו הטו אלה:

פסוק יז

מלוה ה' חונן דל. ר"ת מיח"ד דעל ידי הצדקה מיחד קבה"ו הרמוז בס"ת גימטריא עם הכולל הוי"ה אדנ"י. ואלו פינו מלא שירה כים אין אנו מספיקים להודות לו על רובי חסדיו וגודל ענותנותו כי הוא הנותן העושר וחונן דל כביכול מעלה כאלו ח"ו מלוהו וגמולו ישלם כ"י מן הדין כמ"ש בסוף חולין תני תנא ישלם ואת אמרת מדת חסידות והוא יתברך יאיר עינינו ויזכנו לעשות רצונו ולעובדו בלב שלם ויהיו כל מעשנו לש"ם שמי"ם:

פסוק כא

רבות מחשבות בלב איש. כתב רבינו בעל הרקח ז"ל מחשבות בלב איש ס"ת שבת ע"ש סימן נ"ו. והיינו כמ"ש ודבר דבר דבור אסור הרהור מותר. ואפשר לרמוז ועצת ה' היא תקום לא סמכתא בעלמא עצ"ת ר"ת ענוה צדקה תורה כי אלה הם ג' עקרים גדולים לתקן נפשו וגם מקרבין הגאולה כמו שכתבנו בעניותנו באורך בדרושים בס"ד. ושמעתי רמז עצת ה' הי"א תקום במ"ש פרק אמר להם הממונה הלל מחייב העניים. רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים. יוסף הצדיק מחייב את הרשעים וזה רמז ועצת ה' הי"א תקום הי"א ר"ת הלל יוסף אלעזר ובזה עצת ה' היא תקום לדון כל איש כי על ידי ג' האמורים מתחייבים הכל ואין לשום אדם טענה לינצל מן הדין:

פסוק כב

תאות אדם חסדו וטוב רש מאיש כזב. הראשונים אמרו דרך הלציי כי יש אדם עני שיאמר אלו הייתי עשיר הייתי מפליא לעשות צדקה והוא מתמיד לומר זה. אך נשאר בעניותו ועושה תמיה עם בני אדם ולזה כתיב תאות אדם חסדו אתה אומר כי אתה מתאוה לעשות חסד. והתשובה לזה כי ה' יודע שאם יהיה עשיר לא יעשה שום דבר ולכן אינו נותן לו עושר. וטוב שתהיה רש ולא תהיה איש כזב שיהיה לך עושר ולא תעשה צדקה ולכן טוב שתהא רש ולא תתחייב על הכזב:

פרק כ

פסוק ו

רב אדם יקרא איש חסדו וכו'. י"מ רוב בני אדם כל אחד יקרא איש חסדו שמכריז החסד אשר עשה לרעהו. ואיש אמונים שיעשה לשם שמים מי ימצא עכ"ד:

פסוק ז

מתהלך בתומו צדיק. אפשר מתהלך כלומר הולך צדקות וכתיב בארח צדקה וכתיב דרך צדקה וכיוצא וז"ש מתהלך בתומו עושה צדקות ואינו חושב שבניו יהיו עשירים אשרי בניו אחריו שזכות אבותם מסייעתם ויתברכו בכל מעשה ידיהם. א"נ במ"ש הגאון מהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא ז"ל במשז"ל כל מי שהניח בן כמותו לא נאמרה בו מיתה וטעם הדבר כי הן האדם יש בו חומר וצורה שהיא הנשמה תמיד היא מרווחת והולכת ונקראת מהלכת ולא עומדת אך המלאכים שהם צורה הם עומדים שאינם מרויחים דאין להם יצה"ר ובמות האדם גם נשמתו עומדת ומתה שאינה מרווחת עוד אך אם מניח בן שהוא הדריכו לתורה ולעבודה והבן לומד ועושה מצות יש לאביו אף אחרי מותו חלק במצותיו ונמצא שנפשו חיה והולכת זהת"ד וז"ש מתהלך בתומו פירוש שכבר תם ונשלם ומת. ועם כל זה הוא מרויח ונקרא מתהלך ולא עומד וזה מצד שהדריך בניו על התורה ועל העבודה ויש לו חלק במעשיהם הטובים ובלימודם ולזה גם בתומו פירוש במיתתו נקרא מתהלך. אשרי בניו אחריו דזה מורה כי הם זהירים בתורה ובמצות והולכים בדרכי אביהם ולזה נאמר בהם אשרי:

פסוק יב

אזן שומעת וכו'. אפשר דהכונה הסתכל יפה דאזן ועין הוא יתברך עשאם כמו שאר האברים ולמה העין יש בו כח ליסגר ולא האזן אלא שנברא דוקא לעבודתו יתברך והעין צריך שלא תראה הרבה בשכינה אלא ברצוא ושוב וע"כ נברא בה כח לסגור אבל האזן אלמלא החטא תמיד פתוחה לשמוע דבר ה' ומזה תשכיל שלא נברא אלא לעבודתו ותו לא:

פסוק טו

יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת. הראשונים פירשו כי יש אדם שיש לו כח הדבור מאד ונראין דבריו טובים ונכוחים אך בהשקפה מועטת יבחין השומע כי אין בדבריו חכמה ודעת רק קול דברים מסודרים. ויש אדם שהוא חכם ומחדש חידושי תורה טובים ונכוחים אך אין לו כח הדברי וקצר כח לשונו עד שאינו מובן. אמנם ימצא איש כי חננו אלהים חכמה ודעת ולשונו תמהר לדבר צחות והרי זה מפואר ומשובח וזה דומה למרגלית משובצת בזהב שהיא נחמדת ויקרה לעיני כל רואיה וז"ש יש זהב וגם יש רב פנינים האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. וכלי כלומר אם תעשה כלי הפנינים עם הזהב ויהיה משבצת. אז זה הכלי יקר. וכן הוא לאדם שיש לו שפתי וגם דעת הוא חשוב ויקר שהוא דברן ודבריו דברי חכמה:

פסוק כה

מוקש אדם ילע. רמז הרב מהר"י דוד ז"ל בספר צמח דוד דף צ"ג כי הרע של אדם הראשון בא בלוט עשו ישמעאל וזה רמז מוקש אדם הרע של אדם. יל"ע ראשי תיבות ישמעאל לוט עשו כמו שאמר רבינו האר"י ז"ל:

פרק כא

פסוק ג

עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. אמרו רז"ל במדרש פרשת שופטים שהדין והצדקה הם אף בחרבן ומכפרים על המזיד משא"כ הקרבנות ועוד האריכו שם. ועד"ה צדקה מלכות משפט ת"ת ומיחד קבה"ו ומי שמכוין בזה דוקא לעשות נחת רוח ליוצרו הנה הנם שתים כהלכתן:

פסוק כא

רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. אפשר ימצא חיים בדרך מציאה דמצלת אפילו ממיתה עצמה. והצדקה שכרה שמורה לו לג"ע וכבוד שאם נגזר עליו גזרה אין צריך לתת תמורתו והוא ניצול כמו שהוכחתי בעניותי בדרושים בס"ד. ויש לרמוז רודף צדקה וחסד ר"ת גימטריא צרה עם הכולל דניצול מכל צרה. וס"ת פדה כי בצדקה פודה נפשו מהמקטרגים:

פסוק כג

שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו. אפשר לרמוז במ"ש בשבת דף קמ"ז ר"א בן ערך אקלע לפרגותא ודיומסת אימשיך בתרייהו אעקר תלמודיה וכו' בעא למקרי החדש הזה לכם אמר החרש היה לבם ופירש הרב הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרפולי ז"ל דיש קליפה להשכיח הלימוד שמה רי"ב ויש לה חיילות תר"ה ור"א בן ערך שלט בו קליפה זו ולכך קרא החרש היה לבם וטעה ושינה באותיות רי"ב וגם החרש היה לבם גימטריא תר"ה ועוד האריך. וזה אפשר לרמוז שומר פיו שאינו הולך אחר תענוגים כמו שאירע לגדול הנזכר שנמשך אחר פירות גנוסר ולשונו מלה"ר וכיוצא שמר מצרות נפשו וס"ת שמר פיו ולשונו גימטריא רי"ב וס"ת שמר מצרות נפשו גימטריא תר"ה עם הכולל דבזה ניצול מקליפת רי"ב ותר"ה חיילותיה:

פסוק ל

אין חכמה ואין תבונה וכו'. אפשר במ"ש ריש פרק שבועת העדות דת"ח אף שאין כבודו להעיד לאפרושי מאיסורא חייב להעיד. ואמרו בעירובין דף ס"ג דלאפרושי מאיסורא

שרי להורות הלכה לפני רבו וז"ש אין חכמה חכמתו לא תעוז לחכם שלא להעיד היכא דהוי לאפרושי מאסורא וז"ש לנגד ה' וצריך לילך ולהעיד. ואין תבונה אינו מועיל מה שהתבונן מרבו לכבוש דבריו מטעם מורה הלכה בפני רבו אלא יורה יורה ואין עצה אין להשהות הדבר ולשית עצות אלא יורה ויפרישנו תכף:

פרק כב

פסוק א

נבחר שם מעושר וכו'. אמרו בש"ר פרשה ל"ג נבחר שמו של מרדכי מעושרו של המן מכסף ומזהב חן טוב חינה של אסתר. יש להבין מה ר"ל שם מרדכי הוה ליה למימר נבחר מרדכי מהו שם. ואפשר במ"ש רבינו מהר"א מגרמיזא בכ"י כי מרדכי היהודי גימטריא שד"י. שם רמז דשדד המערכות ומערכת המן שהיתה גבוהה הושפלה ומערכת ישראל שהיתה שפלה נתעלית וזה רמז נבחר שמו של מרדכי דשם מרדכי יהודי גימטריא שד"י ורמז לשדד המערכות. אי נמי אפשר במה שכתב הרב מהר"ם די לונזאנו ז"ל עמ"ש רז"ל על שנברא שמו של משיח דר"ל נשמתו וכ"כ הרב הרמ"ז ז"ל בהגהות ז"ח כ"י וכתבו ז"ל דמרדכי היה ניצוץ יעקב אע"ה והמן היה עשו ולכך היה רוצה להורגו ולהרוג בני יעקב שהם ישראל ותהי להפך וז"ש שם מרדכי ר"ל נשמת מרדכי שהוא יעקב נבחר שהקב"ה אמר ואוהב את יעקב וע"י שמו של מרדכי שהיא נשמתו נאבד המן וא"ש נבחר שם. ומ"ש נבחר חינה של אסתר דכתיב ותהי אסתר נשאת חן וכו' אפשר להסמיך ענין אחד שכתבו ז"ל כי אחשורוש היה שונא להמן על ושתי ועברתו שמרה נצח והיה ממתין שיבא עתו להנקם ממנו וה' נתן חן לאסתר שכיונה לזה ואמרה איקני בושתי וקטלה והשתא בעא למקטלי דבזה תכף אחשורוש עשה אשר זמם וזהו נבחר חינה של אסתר שתכף נהר(ו)ג המן:

פסוק ב

עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה'. הראשונים פירשו במ"ש רבינו האר"י ז"ל בפסוק והי"ה מעשה הצדקה דבמעשה הצדקה יהיה יחוד קבה"ו והרמז ידוע הנותן כמו וי"ו וה' אצבעותיו רמז לה' והפרוטה רמז ליו"ד וה' אצבעותיו של עני רמז לה' אחרונה והוא יחוד שם הוי"ה וז"ש עשיר ורש נפגשו זה נותן וזה מקבל עושה כלם ה' שבין שניהם נעשה יחוד הוי"ה:

פסוק ד

עקב ענוה יראת ה' וכו'. רבינו האר"י ז"ל פירש בענין לאה ורחל. ואפשר עושר רמז לת"ת כמ"ש רבינו האר"י ז"ל במשנת בן זומא. כבוד גימטריא ל"ב. חיים אהי"ה הוי"ה אהי"ה:

פסוק ה

צנים פחים בדרך עקש וכו'. פירש הרב מהר"ר יהודה הכהן ז"ל אחד מרבני ירושלם בדור שלפני פנינו דזמנין דמשכחת יתעורר האדם לעשות מצוה או צדקה או למוד ואחר ההתעוררות יתקרר ויבטל. והיינו שהיצר הטוב ונפשו מעוררים הגוף לעבוד את ה'. ואחר זה היצר הרע מבקש תואנה וכל דבריו לעו אמנם עושה פועל ומתקרר האדם מהחום שהי"ל שהתעורר לעשות צדקה או מצוה או לימוד. וז"ש צינים קרירות פחים מהחום שהי"ל למצוה זהו בדרך עקש היצה"ר שומר נפשו ירחק מהם ויתגבר כארי ועבר צינ"ה עכ"ד ואפשר דרך עקש שם רמז הסט"א וחיילותיה עקש ע' רומז לעשו ק"ש גימטריא ת' גונדא דיליה וזהו בדרך דאחר זה יתגבר יותר שיעשה עבירה קלה ואחר כך חמורה ולזה שומר נפשו ירחק מהם כי הם רצונם וחשקם לידבק ור"ת שומר נפשו ירחק מהם גימטריא ת' דירחק מחיילותיה ומכ"ש ממנה בעבור אהבת שמו יתברך וכן ס"ת גימטריא שמו:

פסוק ט

טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל. הכונה מלחמו דייקא ממה שהוא אוכל ומעיקר סעודתו וכמו שאמרו רז"ל א"נ מלחמו שהי"ל בצמצום ונתן מלחמו דייקא כי הוא טוב עין:

פסוק כז

אם אין לך לשלם למה יקח משכבך וכו'. שמעתי מהרב עיר וקדיש כמהר"ר גדליא חיון ז"ל שרז"ל אמרו שבעון נדרים אשתו מתה. ומי שיש לו אשה רעה נודר ואינו מקיים כדי שתמות אשתו והוא טפש דמיתת אשתו הוא לעונש ולא לעשות לו נחת רוח וכלפי זה אמר הכתוב אם אין לך לשלם פירוש שעשית זה כדי שתמות אשתך ועל זה אני אומר למה יקח משכבך לעשות לך נחת רוח אדרבא הוא צריך ליענש בעון נדרים ויענש בעונש אחר ואשתו תהיה קיימת:

פרק כג

פסוק א

כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך. אפשר כי תשב ללחום עם היצה"ר שנעשה מושל בכל אבריך החומריים וכלם שומעים לעצתו. בין תבין אשר לפניך כביכול במ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד ואם יתמיד במחשבה זו כי הוא עומד לפני ה' והוא רואה מעשיו ויודע מחשבות לבו ודאי ינצל מהיצה"ר. א"נ אפשר בין תבין אשר לפניך כלומר הקודמים לך דכמה נאבדו בעצת היצה"ר מהעה"ז ומהעה"ב:

פסוק טו

בני אם חכם לבך וכו'. פירש הרב זרע ברך ח"ג דף כ"ה דסבר דוד הע"ה דהחכמה היא בראש ולכן פתח אשרי האיש אשרי אותיות ראשי ושלמה סבר דהחכמה היא בלב ועל זה אמר דוד הע"ה בני אם חכם לבך דהחכמה בלב כמו שאמרת ישמח לבי גם אני דבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ויש לי שמחה שכיונת אל האמת זהת"ד ואפשר למתק הדבר דדוד הע"ה שהיה עניו מאד א"כ הי"ל לב נשבר לב טהור וכיון שהחכמה בלב אם הלב טהור ונקי אז החכמה תהיה משופה ומנוקה דהיא בכלי טהור ונקי וזה טעם דהלכה כב"ה מפני שהן ענוים כמ"ש פ"ק דעירובין דהחכמה היא בכלי טהור ותוסיף תת כחה שהיא אמת ומשום הכי אמר דוד הע"ה ישמח לבי גם אני כי לבי לב טהור ואם האמת כדבריך שהחכמה בלב ישמח לבי שהוא כלי טהור ומוכן לקבל החכמה. גם אני אשמח שאני מכוין אל האמת. ושמעתי כי מז"ה כמהר"ר יצחק ז"ל בן הרב חסד לאברהם ז"ל אמר לבן אחותו הרב הגדול מהר"ר ישראל זאבי ז"ל בבחרותו דרך צחות בני אם חכם לבך ישמח לבי שאתה בן אחותי גם אני שיאמרו רוב הבנים דומים לאחי האם ונמצא שגם אני חכם:

פסוק יז

כי אם ביראת ה' כל היום. אפשר דהכונה דכל כונתך בתורה ובמצות ואפילו בצרכי הגוף לש"ש ליחד קבה"ו וזה רמז ביראת ה' מלכות פירוש יראה מלכות יראת ה' פירוש יראה מלכות היא של ה' וא"ש ההי"ב כל יסוד היום ת"ת ליחדם תמיד:

פסוק כו

תנה בני לבך לי ועיניך וכו'. דהלב והעינים תרי סרסורי דעבירה ותיחדם אלי ובזה תנצל מן יצר רע וסימן לדבר נאם הגבר הוקם ע"ל ר"ת עינים לב:

פסוק לא

כי יתן בכוס עינו. שמעתי רמז דבשלשה דברים ניכר בכיסו בכוסו בכעסו וג' אלה רמוזות כאן כיסו כתיב כוסו קרי הרי שתים. ואם תתן בכוס עין יהיה כעסו וזה רמז כי יתן בכוס עינ"ו רוצה לומר תתן בכוס עי"ן ונעשה כעסו וז"ש כי יתן בכוס עינ"ו ר"ל אות עי"ן שיתן בכוס ונעשה כעסו:

פרק כד

פסוק ז

ראמות לאויל חכמות וכו'. אפשר דהכונה כלפי העוסק בספרים חיצונים ואומר שבהם ימצא החכמה ומי שלומד גמרא שקורין אותו חכם אינו אמת וכיוצא מדברי שוט"י שכר שהם שכורים ביין חמ"ר כלו מר. לזה אמר ראמות לאויל חכמות כי נראה בעיניו שחכמות חיצוניות למדויות טבעיות אלו הן חכמות מרגליות ולא חכמת התורה ונשאר נעור ורק מהתורה. ולכן בשער לא יפתח פיו אם ימצא בשער המצויין לתורה ולתעודה לא יפתח פיו כי הוא עם הארץ שלם. ולהיות שחכמות הטבעיות הם ע"י מחשבות וחקירות לז"א מחשב בחכמות להרע לו וסט"א בעל מזימות יקראו לו פירוש זה משלנו אשר לא עלה עליו עול התורה. וזה כסלות והיינו דקאמר אולת לחטאת זו המחשבה לעיין חכמות הוא הגורם לחטוא דרחמנא אמר בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין והיא תועבת לץ דכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא לץ. ומושב לצים היא פ' ל"י וכחותיה ומטמאה כמ"ש בתקונים דף ז"ך. וכי תימא מאי כולי האי לז"א התרפית ביום צרה שריפה עצמו מדברי תורה צר כחכה ששולט בו היצה"ר וסר כח כ"ה היא השכינה ולהבדיל מתדבק בל"י שהיא מושב לצים ומתטמא ושולט בו היצה"ר וחכמותיו חבלי"ם נפלו לו להורידו לבאר שחת:

פסוק יא

הצל לקוחים למות וכו'. יש מי שפירש והביאו הרב דת ודין ריש פרשת משפטים במ"ש שנודרים צדקה בעד המתים וכתב רבינו בעל הרוקח ז"ל סימן רי"ז שאל תתמה איך מועיל צדקה שנותנים חיים בעבור המתים כי ה' בוחן לבות שאם היה חי היה מתנדב זהת"ד ע"ש באורך וז"ש הצל לקוחים למות שכבר מתו ומטים להרג לשעבר תחשוך נפשם מני שחת בתתך צדקה בעבורו. וכי תימא הן לא ידענו זה דמה מועיל למת מה שהחי נותן צדקה בעבורו כמו שהקשה רבינו בעל הרוקח ז"ל והשיב הלא תוכן לבות

וכו' והיא תשובת רבינו בעל הרקח ז"ל דה' יודע שאם חי היה מתנדב וזה מועיל זהת"ד וכפי דרכו אפשר לרמוז הצ"ל ר"ת התנדב צדקה למתים:

פסוק כא

ירא את ה' בני ומלך וכו'. י"מ שפירש במ"ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וז"ש ירא את ה' שיהיה לך יראת ה' מתחילה ואח"כ ומלך תהיה ת"ח כמ"ש מאן מלכי רבנן. ועם שונים שמקדימין החכמה ליראה אל תתערב דאין חכמתו מתקיימת:

פסוק כד

אומר לרשע צדיק אתה וכו'. אפשר לרמוז במ"ש הרא"ש בפסקיו פרק המביא דהא דאמרינן מוטב שיהיו שוגגין היינו דוקא בדבר שאינו מפורש בתורה אבל בדבר המפורש בתורה צריך להוכיח וכ"כ הרב המגיד פ"ב דשביתת עשור והקשה הרב מהרח"א ז"ל דהרי גבי צדיקי דיחזקאל משמע פרק במה בהמה דאם היו יודעים שאינם מקבלים היו פטורים והרי עבירות שבמקדש ראשון ע"ז וש"ד מפורשות בתורה ותירץ דהיו פטורין ממיתה רק שהיו מבטלים מצות תוכחה ולא זכר הרב שכ"כ הסמ"ג בפירוש בעשין י"א ואני עני תירצתי דמ"ש הרא"ש והרב המגיד היינו כשיש בידינו למחות התם בדבר המפורש בתורה חייבין לענוש אותם עד דפרשי אבל בההיא דשבת מיירי שאין בידם למחות כלל. וז"ש אומר לרשע גמור צדיק אתה יקבוהו וכו' ומזה מוכח דכשאינו אומר צדיק אתה אף שאינו מוכיח אין עליו שום דבר וקשה דבדבר המפורש בתורה צריך להוכיח לז"א ההיא כשיש בידו למחות עד דפרשי וז"ש ולמוכיחים ינעם דיש בידם לכופו וינעם להם שנתקיימו דבריהם. ועוד אני מדבר דהא דאפילו אינו מקבל יש להוכיח היינו לקיים מצות תוכחה וז"ש ועליהם תבא ברכת טוב. והם השני תירוצים של הרב מהרח"א ז"ל שהם דברי הסמ"ג ומה שתירצתי בעניותי ועל זה אמר שפתים ישק משיב דברים נכוחים דברים תרתי משמע השני תירוצים הנאמרים באמת:

פרק כה

פסוק ד

הגו סיגים מכסף וכו'. אפשר דהכונה כי בהסרת הסיגים שהם סט"א מכסף שהם ניצוצות הקדושה ויצא לצורף שהיא בחינת השכינה כי הברורים מניצוצי הקדושה עולים למעלה ונעשו נשמות וז"ש ויצא לצרף כלי טהור בית ה' וכמו שרמז רבינו האר"י ז"ל בפסוק תביאמו ותטעמו בהר נחלתך. ונודע דהיצה"ר נקרא רשע כמ"ש רז"ל על

פסוק צופה רשע לצדיק ובבא האדם לעשות מצוה או לומד תורה לפני הקב"ה צריך שיהיה עבודתו עבודה תמה בלי תערובת ולא יהיה ליצה"ר שום אחיזה ואז יעלו לרצון לחבר הדודים יחדיו לתקן עולם במלכות שדי וז"ש הגו רשע שהוא יצה"ר לפני מלך ממ"ה הקב"ה תסירנו מכל וכל ואז ויכון בצדק כסאו שהיא השכינה:

פסוק יא

תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו. אפשר לומר כי יש אדם שהוא בעל שכל ודבריו הם בחכמה אך לשונו אינו מתוקן ומגמגם בדבריו. ויש אדם שיש לו מענה לשון וכח הדבור להפליא אך דבריו רקים ואין בהם ממש. אמנם המצא ימצא מי שיש לו שתים כהלכתן כי דבריו לו בדעת ידבר דברים נכוחים וישרים למוצאי דעת. ועוד לו כח הדברי לשון מדברת גדולות כי שיח וכי שיג לו והרי זה משובח וז"ש תפוחי זהב במשכיות כסף שהם נאים ונעימים כן הוא דבר כלומר עיקרי בעצמו וג"כ דבור על אופניו כי המדבר יודע להטעים דבריו בכל הצדדים. וכן בב"ר פרשת ויגש דרשו פסוק זה על יהודה שדבריו של יהודה היו נראין לכל צד וכתב מז"ה חסד לאברהם ז"ל עין יעקב נהר י"ג דסגולת הדבור היה לו ליהודה שהיה לו היתרון בכח הדבור על כל האדם ע"ש ודבריו היה בהם חכמה וממשות ולכן דרשו עליו פסוק זה:

פסוק טז

דבש מצאת. אפשר דבש גימטריא אשה מצאת כמ"ש מצא אשה מצא טוב אפ"ה אכול דייך ויזהר כמ"ש הרמב"ם ז"ל ה' דעות ובזה"ק. ויש לרמוז על התורה הקדושה דבש מצאת אכול דייך כמ"ש במה שהורשת התבונן אין לך עסק בנסתרות:

פסוק כא

אם רעב שנאך האכילהו לחם וכו'. פירש"י ז"ל רבותנו פירשוהו על יצר הרע אם רעב הוא ואומר לך להשביעו בעבירות משוך עצמך לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תורה וכן השקהו מים מימיה של תורה וכו' וה' ישלם לך ישלימנו עמך שלא יתגבר עליך עכ"ל רש"י ז"ל. ואתיא כי הא דתניא פ"ק דקדושין אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. ואפשר לומר הטעם דהתורה מבטלת יצה"ר כי תור"ה גימטריא ס"מ ל"י להכניעם שהם מקור יצר הרע ועוד כי יצ"ר גימטריא ש' והתורה נקראת אש א' יותר לבטלו ועוד אפשר לומר במ"ש הרב יערות דבש כי ארס הנחש שרשו מהעפר ונחש עפר לחמו ואש תכלית הריחוק מן העפר ולכן אש מגרש ארסו של נחש ע"ש באורך ולכן התורה אש מבטלת הנחש יצה"ר שהוא שרש עפר ועוד כי התורה נמשלה לאש ולמים והעיקר ללמוד תורה בענוה ונפשו כעפר והתורה היא ברוח כמ"ש רבינו האר"י ז"ל וא"כ

הרי בתורה ג' יסודות היא ברוח ונמשלה לאש ומים ועיקרה בענוה להיות כעפר וא"כ הם ד' יסודות ויצה"ר עפר לבד והוא בטל בד'. אך להבין האכילהו לחם השקהו מים וה' ישלם לך ונאמר דרך דרש בסגנון אחר ממ"ש רש"י ז"ל על הא דכתיב ישלם לך. והוא במה שחקרתי אני עני בדרושים דמי שיש לו יראת שמים מבטל יצה"ר וכן מי שהוא עניו באמת אין סט"א שולטת בו ואמאי הקב"ה קאמר בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין דוקא תורה ותירצתי אני בעניי דיראה וענוה מועילים לבטל היצה"ר. אך לא יועילו לעשות היצה"ר טוב אבל התורה מלבד שהיא מצלת מיצה"ר תועיל לעשות היצה"ר טוב וז"ש בראתי ל"ו ליצה"ר תורה תבלין דייקא למתקו כמו התבלין שמכשירין האוכל וז"ש אם רעב שנאך היצה"ר האכילהו לו לחם התורה להכשירו ואם צמ"א גימטריא ס"מ שהיצר סט"א השקהו ליצה"ר מים. וה' ישלימנו ליצה"ר לך שיהיה טוב:

פרק כו

פסוק ג

שוט וכו' ושבט לגו כסילים. אפשר לרמוז כי שבט גימטריא איש. וזה שהוא איש ונעשה כסיל במקום שיהיה איש תן לו שבט גימטריא איש לגו גימטריא ט"ל שיתן לו מלקות:

פסוק ה

ענה כסיל כאולתו. י"מ כפי אולתו אם נזיפה או הכאה. או קללה. או דברים. והנכון שידבר לו עד שיגלה שדבריו לעו ולא יחזיק עצמו לחכם:

פסוק ז

דליו שוקים מפסח ומשל בפי כסילים. אפשר דהכונה כאשר גבהו השוקים מהפסח בודאי כן היא התורה שנקראת משל כמו שפירשו קצת מפרשים פסוק זה לפי דרכם היא גבוה בעיני הכסילים שסוברים שאינם יכולים להגות בה והיא חמורה מאד ושצריכה תנאים רבים וכיוצא:

פסוק יב

ראית איש חכם בעיניו וכו'. אפשר דהכונה אם ראית בעין שכלך איש חכם בעיניו אעפ"י שאינו מראה הדבר רק הכרת שבלבו סובר שהוא איש חכם והוא בעיניו אבל אינו אמת דע דיש שתים רעות אחת מצדו שאינו טורח ללמוד כי בעיניו הוא חכם. והשנית מצד התורה זו שהיא בורחת ממנו ומצד גאותו חכמת התורה מסתלקת. ולכן תקוה לכסיל ממנו שהכסיל אינו רוצה ללמוד אבל התורה אינה בורחת ממנו וכשירצה ללמוד הכסיל אין מעכב:

פסוק יד

הדלת תסוב על צירה וכו'. אפשר לרמוז כי תיבת צירה הוא אותיות היצר. ואם תוסיף ד' על צירה יהיה סך הכל גימטריא ש"ט והוא רובו של שטן וזה גורם העצל על מטתו נהפך על מטתו מצד אל צד ולא יקום. והוא מבטל ק"ש בעונתה ותפלה בצבור ומבטל עניית אמנים ועניית קדיש וברכו והוא אינו מרגיש אשר הוא עושה:

פרק כז

פסוק ב

יהללך זר ולא פיך. אפשר דהכונה דגם שהתחיל הזר להלל לא תאמר בפיך דברים לגמור ההלל או דברים המסכימים להלל ושבח שאמר עליך. ומן הראוי שתצטער ותאמר אחי אלו ידעת חסרוני לא היית אומר מה שאמרת ע"ד שאמר המשורר אלו חטאי יריחון בהם שכני וכו':

פסוק יא

חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דבר. אפשר דדוד הע"ה אמר זה על שלמה. כי השונאים היו אומרים שבא על אשת איש וכיוצא ושקר ענו ויש מופת חותך שהבא על אשת איש לא יהיה לו ער בחכמים וכו' ושלמה חכם מאד א"כ מוכרח לומר להפך דהיה זיווג לש"ש וראויה בת שבע לדוד משום ימי בראשית וז"ש חכם בני ושמח כי גדלה שמחתי שזכיתי לבן חכם ואשיבה חורפי שהיו מחרפין אותי על ב"ש דבר כי נתברר שלא חטאתי:

פסוק טו

דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה. יש מפרשים שהכונה דלף טורד ביום סגריר דוקא ביום סגריר הוא טורד. אבל אשת מדינים השותה את מדותיה בכל הימים שהיא מטרדת ואין לה חילוק מיום אל יום כי כל הימים והזמנים בהשואה אחת בת מטר"ד ואמרו שכך פירש הרב הגדול מהר"ר יצחק די ליאון ז"ל (שמזכיר מר"ן בב"י ז"ל) ויש מי שפירש מ"ש צפניה צפן רוח שמלבד טרדתה גם אשר יצא ממעיה יהיה כמותה וז"ש צפניה אשר יצפון במעיה צפן רוח על דרך הרינו חלנו כמו ילדנו רוח וכמ"ש בן נעות המרדות:

פסוק כא

מצרף לכסף וכו'. אפשר לפרש דיש בצורפי כסף וזהב מדרגות יש מברר הרבה ובנקל ויש מברר מעט ובטורח ויש שאינו יודע לעשות כלי וז"ש מצרף לכסף וכו' וכשם שיש

חילוקים בין הצורפים כן איש לפי מהללו כפי כוונתו בתפלתו מברר ניצוצי הקדושה ובונה בשמים מעלותיו והיו תוצאותיו ניצוצי הקדושה ודמיה"ם בם לצורפים יש זריז ונשכר ויש רישומו ניכר ויש כאבו נעכר. והרב עיר וקדיש מהר"ר אלעזר אזכרי ז"ל בספה"ק ספר החרדים פירש דהמבחן לאדם אם זך וישר פעלו הוא התפלה שאם יכול לכוין בכל העמידה שמתפלל י"ח ברכות בלי מחשבה אחרת אז ידע שהוא צדיק וז"ש מצרף לכסף וכור לזהב שבהם יבחן הטוב כן איש לפי מהללו דהיינו תפלתו בזאת יבחן מהותו זהת"ד. ועל זה ידוו כל הדוים:

פרק כח

פסוק א

נסו ואין רדף רשע. רבותינו זכרונם לברכה אמרו על פסוק ובן אין לו עיין לו. ואפשר לומר גם בפסוק זה ואין רודף. שלא יש בארץ רודף אבל לפי האמת יש רדיפה להם מהמקטרגים הנבראים בעונותיהם והם צועקים ושואלים דין ואע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזו ומשו"ה נסו וצדיקים ככפיר יבטח אפילו שהוא צדיק אחד נקט לשון רבים לרמוז שיש עמו כמה סניגורים הנבראים מתורתו ומצותיו. ועוד דכל צדיק שרש נשמתו למעלה ונשמה שבגופו נאחז בשב"ח בקרני"ו קרני אור שרש נשמתו ולז"א צדיקים. ועם כל זה ככפיר יבטח שהוא ילד הארי קטן כמ"ש בזהר הקדוש:

פסוק יב

בעלוץ צדיקים רבה תפארת וכו'. אפשר במ"ש בערכין דף ט"ז תני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי גנותו ופירשו הרי"ף ז"ל ורש"י ז"ל שלא יספר בשבחו יותר מדאי והרי"ף כתבה פרק במה מדליקין אך הרמב"ם ז"ל פירש דהוא בפני שונאיו ונראה דלענין דינא הרי"ף ורש"י והרמב"ם שוים כי עיקר הדבר שבכל אופן דיבא מסיפור טובתו גנות אל יספר ובין אם מרבה בשבח בין אם הוא בפני שונאיו אסור אבל לפני אוהביו או חבורת צדיקים וקדושים מותר אף להרבות שבחו אם הוא אמת וזה ירמוז בעלוץ צדיקים דהיינו במעמד צדיקים אשר ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם אז רבה תפארת יכולים להרבות בשבח בני אדם ואין חשש שיבא לידי גנות. אך בקום רשעים במעמד רשעים יחופש אדם מלשון הכתוב התחפש ובא במלחמה פירוש ישתנה אדם דאף אם יש לו מעלות ומדות טובות ישתנה כי אין להזכיר שבחו בפני שונאיו הרשעים:

פסוק יג

מכסה פשעיו וכו'. אפשר לרמוז דפליגי ר' יוחנן וריש לקיש פ"ג דקדושין אי אתי דבור ומבטל דבור אבל לכ"ע לא אתי דבור ומבטל מעשה והשתא הרשע שעשה מעשה העבירות איך בוידוי בלב שלם וחרטה הוי תשובה הרי הוידוי דבור ואיך אתי דבור ומבטל מעשה העבירות ויש כמה תשובות ועתה נאמר דכיון דנתחרט ושב ודאי יקיים כל המצוות שיבואו לידו וה' ברחמיו רואה מעשים טובים שעתידים לעשות ומרחם והרי דבור ומעשה לבטל מעשה הרע. וז"ש מכסה פשעיו לא יצליח כלומר לא יצליח במעשיו הטובים דעבירה מכבה מצוה ומודה ועוזב ירוחם שהקב"ה מרחם ורואה המעשים טובים שעתיד לעשות ואהניא לבטל מעשה העבירות ואע"פ שלא עשה ירוחם שרואה מעשיו הטובים שיעשה:

פסוק כג

מוכיח אדם אחרי וכו'. תיבת אחרי אינה מיושבת לפי המפרשים. ואפשר דהכונה דקודם שלמה הע"ה המוכיח לעם לפרוש מהתענוגים ולבזותם היה מקום לומר מהיכן ידע המוכיח טעם התענוגים והמעדנים אשר הוא מזהיר לעם לבזותם ולפרוש. אבל אחר שלמה שידעם וביזם יכול המוכיח להביא ראיה משלמה הע"ה אשר לא היה אדם בעולם שהשיג וידע כל התענוגים וביזה אותם וז"ש מוכיח אחרי דייקא חן ימצא שיש לו ראיה עצומה ממני ממחליק לשון שמרבה דברים ואינו מביא ראיה לדבריו:

פרק כט

פסוק א

איש תוכחות וכו'. יש מי שפירש דאיש תוכחות יובן למוכיח ולמי ששומע התוכחות אם למוכיח ר"ל שיוכיח לבני אדם שלא יעשו עבירה פלונית והוא עושה אותה עבירה בסתר ומראה לבני אדם שהוא נקי וצדיק עד שהוא ראוי להוכיח והוא שטוף באותם העבירות ומקשה ערפו. ייעד לו העונש הנמרץ שפתע פתאום ישבר ואין מרפא. ואם לשומע התוכחות ואינו מקבל התוכחה אלא יחזיק בהן באותן העבירות אחר שכבר שמע דהם אסורים חמורים ויש להם עונש כך וכך ועכ"ז לא חזר זה ענשו פתע ישבר ואין מרפא וכמ"ש בגמרא מי שלקה ושנה וכו' עד שכריסו נבקעת:

פסוק ז

יודע צדיק דין דלים רשע לא יבין דעת. אפשר במשז"ל דא"ה טוענים מעשה שמים עדיף ואם הקב"ה אינו אוהב את הע"ז למה אינו מבטלה וכן אם אוהב את העניים למה אינו

מפרנסן. אבל ישראל אנו אומרים מעשה אדם עדיף ולזכותינו ציוה לנו הקב"ה לאבד ע"ז ולפרנס העניים. וז"ש יודע צדיק דין דלים שהקב"ה רוצה לזכות אותנו לפרנסן. ורשע בטענה זו אם אוהב העניים למה אינו מפרנסן אינו נותן צדקה והוא רשע דמזה יבא לעע"ז דאם אינו חפץ בע"ז למה אינו מבטלה ולא יבין דעת דמעשה אדם עדיף ובזה תלוי לעע"ז. א"נ בסגנון אחר בטענת טורנוסרופוס פ"ק דע"ז דיש לנו דין עבדים ואם המלך כעס על עבדו אין לרחם עליו והשיב לו ר' עקיבה דיש לנו דין בנים וכל המרחם על בן המלך יש לו נחת רוח למלך. וז"ש יודע צדיק דין דלים שיש להם דין בנים ומצוה לרחם עליו אבל הרשע לא יבין דעת וסבר דיש לנו דין עבדים והוא רשע דא"כ לא יש תשובה שהתשובה הוא מטעם דיש לנו דין בנים ואב שמחל על כבודו כבודו מחול וזה שסבר דיש לנו דין עבדים לא יש לו תשובה ולכך קראו רשע לא יבין דעת:

פסוק י

אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו. פירוש אנשי דמים והם גאים וחריפים להרע ישנאו תם עניו ונוח לבריות וגופם שונא התם כי מדותיו הפך מדות שלהם ונפשם שונא התם דמזלייהו חזי כי הוא יש לו ג"ע והם לגהנם. וישרים הם ענוים יבקשו נפשו פירוש רצונו מבקשים ותאבים לעשות רצונו כי ידעו שהוא בן העה"ב:

פסוק יז

יסר בנך ויניחך. בעה"ז ויתן מעדנים לנפשך בעה"ב דכל מצוה או לימוד שיעשה יש לך איזה חלק כמש"ל וזהו מעדנים לנפשך והיינו רבותא דאחר מיתה יתן לנפשו מעדנים על שמקיים תורה ומצות:

פסוק כא

מפנק מנער עבדו. אפשר דהחומר אשר בעפר יסודו וגוף האדם הוא עבד לנפש וגזרת מלך היא שהגוף יעבוד לנשמה והוא מעדן הגוף בנערותו וז"ש מפנק מנוער עבדו שמעדן החומר בנערותו. ואחריתו יהיה מנון שליט שהטבע ימשול עליו ויוציא ימיו במעדנים ולא בעבודת ה':

פרק ל

פסוק א

דברי אגור בן יקה. פירשו רז"ל דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה והביאו רש"י ז"ל בפירושו ע"ש ולזה בן בחירק שהוא לשון בינה:

פסוק ב

כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי וכו'. אפשר להסמיך כאן איזה הקדמות ואכתבם פה בקיצור נמרץ וכבר הנה הנם בדרשותי באורך. הנה הרב עיר וקדיש מהר"א גאלנטי ז"ל כתב דכונת שלמה הע"ה ליקח נשים כאלו בנות מלכים לרוב כונתו היתה לברר ניצוצי הקדושה אשר היו באומות ההם אבל היה צריך לשלח נפשו למדור הקליפות ולברר משם לא שיביא הסט"א לביתו וינטלם וינשאם שיהיו מלכות וזה היה שנתן כח לסט"א ליקח מחדש ניצוצות הרבה וזה גרם לחטוא וח"ו היה חרבן עולם שבסוף נחרב הבית זהת"ד דברי הרב הנזכר והמקובלים ובזה פירשתי בעניותי מאמר ספרי בענין יפ"ת דאמרו זה הביא רשעה בתוך ביתו לפיכך יצא בן סורר ומורה הביא רשעה בתוך ביתו דייקא. גם כתבנו בעניותנו בדרושים שזה היה סיבת שלמה שלא ידע טעם פרה אדומה. ואפשר להסמיך הקדמות אלו כאן וז"ש כי בער אנכי מאיש ולא נסתכלתי להבין שהבאתי הסט"א בגדולה בביתי. ולא בינת אדם שמזה יצא תקלה לכל ישראל. ולא למדתי חכמה שהיפ"ת אם הביאה לביתו יצא בן סורר ומורה ודוקא במלחמה הותר לברר ולא להביאה לביתו וק"ו לעשותה מלכה בכל שררה וגדולה. ומזה נמשך ולא אדע דעת קדושים שלא ידעתי טעם פרה אדומה כמו שהיה יודע משה רע"ה:

פסוק ה

כל אמרת אלוה צרופה. אפשר לרמוז כי ידוע דכל הלימוד בתורה וקיום המצות הכל הוא לברר ניצוצי הקדושה וז"ס י"א סמני הקטורת וזה רמז כל אמרת אלוה התורה והמצות הכל הוא צרף ו"ה לצרף ולברר ו"ה גימטריא י"א סמנים. אמנם צריך לכוין שהוא יעשה על דבר כבוד שמו וז"ש מגן הוא לחוסים בו:

פסוק יח

שלשה המה נפלאו וכו' דרך הנשר וכו'. שמעתי שהטבעיים אומרים שהנשר מעופף עד לשמים ונשרף ונופל לים ומתחדש כדכתיב תתחדש כנשר נעוריכי וכזה עושה עשרה פעמים ובסוף נופל בים ונשאר מת וזהו הפלא אחר שפעם אחד נשרף ובקושי מתחדש איך יעלה עוד לישרף. דרך נחש עלי צור הוא פלא כי נחש עפר לחמו ואינו נהנה מסלע. דרך אניה בלב ים שיש מקום מסוכן וכמה תקלות ועם כל זה הולכים ודרך גבר אשר באו לו חלאים רעים ויסורין קשים וכמה צער סבל עד שנתרפא וחוזר למנהגו עד כאן דברו ואני עני אמרתי איזה גרגירים הנה הנם בקונטריס כסא דוד דף כ"ד בס"ד:

פרק לא

פסוק ב
מה ברי. אפשר דהכונה דהיה לחוש שאתה בני וכמה דברו השונאים על זיווגי באביך ועכשיו יוסיפו צרה ומה בר בטני שהכל הולך אחר טהרת האשה ברעיוניה ואני ידעתי שכיונתי לש"ש. ומה בר נדרי שהייתי נודרת שתהיה ירא שמים כמו שאמרו רז"ל:

פסוק ג
אל תתן לנשים חילך ודרכיך למחות מלכין. אתה נושא אלו הנשים לברר ניצוצי הקדושה מז' מלכים. ואדרבא דרכיך למחות מלכין שיטמעו מחדש כמה ניצוצי המלכים אשר טרחו לבררם. ועתה ישובו לסט"א במקום לברר:

פסוק י
אשת חיל מי ימצא. אפשר לרמוז דר"ת אחים כמשז"ל יבדוק באחיה תחילה ורז"ל דרשוה לכל הפרשה על התורה ורש"י ז"ל כתבה וביאר עליה. ואפשר לרמוז אשת חי"ל גימטריא מ"ח רמז למ"ח מעלות שהתורה נקנית בהם כמ"ש בפרק קנין תורה. ואמר מי ימצא ר"ל על חלקו שקבל בהר סיני והוא דרך מציאה. וס"ת אשת חיל מי ימצא גימטריא אמת שמי שכונתו לבקש האמת בלי שום פניה כלל רק לזכות לתורה שנקראת אמת הוא ימצא:

ורחוק מפנינים מכרה. שהפנינים קונין אותם אחר שישנם בעולם אבל התורה אינה כן שאם ירצה עשיר לקנות התורה שלמד כבר החכם לא עשה כלום דכתיב אם יתן איש את כל הון באהבה בוז יבוזו לו. אמנם קודם שלמד הת"ח יכול העשיר לומר אני אתן לך כו"כ לשנה כדי שתוכל ללמוד ומה שתלמוד מכאן ולהבא יהיה לי חלק כך בלימוד ע"ד יששכר וזבולון וא"כ הוא רחוק מפנינים מכרה:

פסוק טז
זממה שדה ותקחהו. פירש"י זממה בזמם וברסן את עשו איש שדה ותקחהו מן העולם להאבידו עכ"ל ואפשר לומר במה שכתבתי אני עני לעיל סימן כ"ה במ"ש פ"ק דקדושין אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין דע"י התורה לשמה מלבד שאין יצה"ר שולט בו אלא שעושה היצה"ר טוב וז"ש בראתי לו תורה תבלין ליצה"ר דכשם שהתבלין מכשירין האוכל כך התורה מכשרת היצה"ר ועושה אותו טוב. וידוע דעשו הוא הסט"א וזה רמז זממה התורה שדה שהוא עשו והיצה"ר מסטרא דידיה ונתכנה על שמו והתורה זממה בזמם ורסן שלא ישלוט בעוסק בתורה לשמה ולא עוד אלא ותקחהו

שעושה היצה"ר טוב על ידי התורה. א"נ אפשר במ"ש ז"ל ופירשו המפרשים דת"ח ניצול משמד ופירשנו בעניותנו דת"ח גדול יש בו ניצוץ משה רבינו ע"ה כמ"ש רבינו האר"י ז"ל עמ"ש משה שפיר קאמר. ומשה הוא יתר אות על שמד ואינו שולט בו. וז"ש זממה התורה זמם ורסן לעשו הגוזר שמ"ד שלא יגזור על הת"ח ותקחהו לת"ח שלא ישלוט בו שמד. ובתנחומא אמרו זממה שדה זו שרה שנטלה שדה המכפלה וכו' ואני עני פירשתי המאמר בקונטריס ראש דוד פרשת חיי שרה בס"ד:

מפרי כפיה נטעה כרם. לפי הנדרש על התורה אפשר במשז"ל דהתורה שלומד הת"ח זורעה הקב"ה והפירות אוכל הת"ח בעה"ז כדכתיב אור זרוע לצדיק וזה רמז מפרי כפיה נטעה התורה כרם כדי להאכיל הפירות לת"ח:

פסוק יח

טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה. לפי הפשט דמיירי באשה ממש אפשר דהדין הוא אם ארצוי ארצה קמיה חייב לפוקדה אבל אשת חיל טעמה כי טוב סחרה שבעלה יעסוק בתורה והיא יש לה חלק ולכן כובשת יצרה כדי שבעלה יעסוק בתורה ולא יכבה בלילה נרה וליכא פקידה לכבות הנר:

פסוק כ

כפה פרשה לעני וכו'. כפי הפשט דמיירי באשה ממש כתיב כפה פרשה לעני בידה ואביון שמתבייש והוא בצער בביתו ידיה שלחה לאביון בביתו כדי שלא יתבייש וכבר אמרו דהצדקה שעושה האשה היא חשובה יותר שנותנת לחם ומקרבה הנאתה כמ"ש פ"ג דתעניות:

פסוק כב

מרבדים עשתה לה. אמרו במדרש זו בת שבע שש וארגמן לבושה שיצא ממנה שלמה שהיה לבוש שש וארגמן. ושמעתי ממורינו הרב מר קשישא כמהר"ר אליעזר נחום ז"ל שהיה מפרש בזה מה שסיים הכתוב נודע בשערים בעלה במ"ש בשבת דף ל' דכשבנה שלמה בית המקדש דבקו שערים זה בזה ולא היה יכול להכניס הארון ועשה כמה טצדקי עד שהביא ארונו של דוד הע"ה ואמר זכרה לחסדי דוד עבדך ונפתחו השערים ונכנס הארון באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה. ועתה שהכתוב משבח את בת שבע מרבדים עשתה לה וכו' אפשר שאיזה אדם יחשוב בלבו דענין בת שבע היה שלא כהוגן ח"ו לז"א בלום פיך מלדבר ולבד מלהרהר דהרי נודע בשערים בעלה כשנפתחו השערים לכבוד דוד וידעו כל העם כי דוד הע"ה בר ונקי מחטא עכ"ד הרב זלה"ה ועמ"ש אני עני בראש דוד דף זק"ן בס"ד:

פסוק כו

פיה פתחה בחכמה. אמרו במדרש זו סרח בת אשר וכו' צופיה הליכות זו אשת עובדיה וכו' ועמ"ש אני עני בראש דוד פרשת חיי שרה בס"ד:

פסוק כט

רבות בנות עשו חיל. י"מ דכל המעלות האלו בין כמה בנות ימצאו כלם כי רבות הנה וכל אחת תהיה לה איזה מעלות מהם ובין כלם יושלמו כל המעלות וז"ש רבות בנות עשו חיל בין כמה בנות בין כלם עשו חיל אלו מעלות האמורות. ואת עלית על כלנה דאת יחידית נמצאו ביך כל המדות:

פסוק ל

אשה יראת ה' היא תתהלל. יש לדקדק דיראת ה' הוא שם תואר והול"ל יריאת ה' בציר"י היא תתהלל. ופירש הרב החסיד מהר"ר יהודה הכהן ז"ל מרבני העה"ק ירושלם תוב"ב הקדמונים כי הבא לשבח אשה אחר פטירתה למעבד נייחא לנפשה אינו יכול לומר שבחיה כי היא כבודה בת מלך פנימה והוא מבחוץ. אבל יש מקום לשבחה ולומר הלא בניה ואחיה וכיוצא הם טובים ונכוחים ובודאי דהיא גם כן אשה כשרה ורבו מעלותיה. וז"ש אשה יראת ה' כלומר אשה מה תענה ומה תאמר. לז"א יראת ה' כלומר מיראת ה' אשר אני רואה שיש לבניה ולחתניה ואחיה היא תתהלל כי ודאי כמוה כמוהם עובדי ה' ביראה ואהבה הוא ברחמיו יזכנו לירא את ה' ולעסוק בתורה ובמצוה ביראה ואהבה ושמחה רבה ישמח חיים: